

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

мастер рад:

*Деловање Комунистичке партије Југославије на грађанске
организације и друштва: Удружење универзитетски
образованих жена*

Ментор:

проф. др Љубодраг Димић

Студент:

Искра Бисенић ИС19/5

Београд,

септембар 2020. године

Садржај

Предговор.....	3
Увод.....	6
Друштвено-економски односи	7
Положај жена у Краљевини Југославији.....	8
Зачеци женских покрета у Краљевини Југославији	12
Однос марксизма-лењинизма и КПЈ према женском питању.....	16
Секретаријат жена социјалиста (комуниста)	18
Савез комунистичке омладине Југославије (СКОЈ).....	20
Конгреси и конференције КПЈ о женском питању.....	26
Удружење универзитетски образованих жена	33
Међународна активност чланица УУОЖ.....	39
Комисије при УУОЖ (балканска, педагошка, комисија за рад на селу).....	40
Културна и публицистичка делатност.....	43
Везе са женским организацијама у Краљевини Југославији.....	47
Рад са студенткињама	52
Секција Загреб	54
Формирање Антифашистичког женског фронта (АФЖ).....	57
Закључак.....	59
Списак извора и литературе	64

Предговор

Крај Првог светског рата је поред исцртавања нових државних граница, довео и до великих друштвених трансформација. Једна од корених промена очитовала се у поимању женског питања. Наиме, послератни период је обележило стварање бројних женских удружења која су се борила за законску и политичку равноправност, као и за равноправност и једнакост жена и мушкараца у друштву. Женским активизмом, жене с почетка прошлог века су постепено одбацивале традиционално схватање жене у друштву као домаћице, супруге и мајке, и афирмисале су жену као образовану личност која је слободна у животним изборима.

Основни циљ мастер рада је да представи деловање грађанског удружења-*Удружења универзитетски образованих жена*, структуру организације као и односе унутар удружења. У складу са темом рада, настојали смо да прикажемо поступање Комунистичке партије Југославије (КПЈ) према грађанским организацијама, у време њеног илегалног деловања у Краљевини Југославији. У циљу што релевантнијег представљања деловања КПЈ, користили смо одлуке и резолуције партијских конгреса, као и доступну литературу, из које се може сазнати начин/модел поступања комунисткиња према грађанским удружењима.

Хронолошки оквир рада обухвата период између два рата (1919-1941), који се поклапа са раздобљем постојања Краљевине СХС/Југославије. Оснивање нове државе, Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, наметнуло је велики број озбиљних задатака. Процес државног конституисања двадесетих година 20. века био је праћен либерализацијом политичког и друштвеног живота и такав тренд се развијао до завођења Шестојануарске диктатуре. Доња граница рада се поклапа са годином, када је одржан оснивачки конгрес Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста). Горња граница рада је почетак Априлског рата (1941) и губљење државне самосталности, када је удружење престало са радом. У писању рада, користили смо класични историјски метод. Рад је структурисан хронолошки, док је поглавље о Удружењу универзитетски образованих жена написано тематски.

У раду смо настојали да одговоримо на питања, која смо сматрали значајним и релевантним за тему рада: *Када КПЈ почиње да се интересује за женско питање у Краљевини Југославији? Када КПЈ започиње своје активности према Удружењу*

универзитетски образованих жена (УУОЖ)? Да ли се деловање КПЈ према УУОЖ битно разликују од деловања на друга грађанска женска удружења? Покушали смо да утврдимо колики је био значај и утицај УУОЖ у Краљевини Југославији, као и да утврдимо на којим је пољима и како УУОЖ деловало.

Приказ рада: У уводном делу рада је приказан историјски контекст Краљевине Југославије у међуратном периоду, односно приказан је период у којем делују Комунистичка партија Југославије и Удружење универзитетски образованих жена. Посебан нагласак у уводу је стављен на демографске и статистичке карактеристике југословенског простора и приказ положаја жена у југословенском друштву.

Прво поглавље рада *Однос марксизма-лењинизма и КПЈ према женском питању* представља хронолошки преглед односа КПЈ према женском питању. У поглављу су представљени корени организације жена у оквиру КПЈ, такође анализирана излагања дискутована на партијским конгресима, затим резолуције конгреса и конференција КПЈ, на којима је било речи о женском питању. Засебно подпоглавље приказује однос КПЈ према омладинском питању, као и однос КПЈ према СКОЈ-у. Излажући деловање СКОЈ-а у међуратном периоду, посебно смо нагласили везе студената/ткиња скојевки са женским удружењима.

Друго поглавље рада је посвећено *Удружењу универзитетски образованих жена*, његовом оснивању, организацији, чланицама. Посебна пажња је посвећена међународној активности чланица удружења, као и сарадњи са балканским удружењима универзитетски образованих жена. Потом о богатој културној и публицистичкој делатности УУОЖ. У посебном потпоглављу је представљена сарадња УУОЖ са другим женским организацијама у Краљевини Југославији. У поглављу су наведене акције и петиције за измену постојећих закона који су ограничавали права жена, које је УУОЖ предузимало у сарадњи са другим удружењима. Последњи део поглавља приказује везе КПЈ и грађанског удружења-*Удружења универзитетски образованих жена (УУОЖ)*.

Приликом израде рада, коришћена је различита изворна грађа и релевантна литература. За део рада који говори о Удружењу универзитетски образованих жена је коришћен истоимени фонд похрањен у Архиву Југославије и Историјском архиву града Београда. Рад се базира на деловању београдске секције удружења, у доступном фонду се налази грађа искључиво секције Београд УУОЖ, а није било приступа грађи осталих секција удружења (Загреб, Скопље, Нови Сад). Међу објављеним изворима нарочито је

важна збирка конгреса и земаљских конференција Комунистичке партије Југославије, *Историјски архив Комунистичке партије Југославије. Том 2, Конгреси и земаљске конференције КПЈ: 1919-1937* и брошура *Десет година рада Удружења универзитетски образованих жена*, Паулине Лебл Албале.

Поред извора у раду је коришћена и литература, која је имала непроцењив значај за разумевање односа Комунистичке партије Југославије према женском и омладинском питању, Ј. Кесман, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama*, М. Васић, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji* и зборници радова *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945-I-Zbornik povijesnih pregleda i sjećanja* и *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*. Бољи увид у женско питање су омогућили и зборници *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka* (посебно други том *Položaj žene kao merilo modernizacije*) и дело Н. Воџиновић, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Коришћена је и помоћна литература, за уводни део рада, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, аутора Љубодрага Димића, *Beograd i Evropa: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, аутора Пеђе Марковића и *Beograd u hodu ka Evropi: kulturni uticaju Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918-1941*, Ранке Гашић.

Током истраживања, уочен је недостатак новије литературе, која се бави деловањем КПЈ и СКОЈ-а у међуратном периоду. У коришћеној литератури се уочава јасна тенденција идеализовања Јосипа Броза Тита након 1937. године као и улоге Партије. Будућа, објективна истраживања приказаће потпунију слику улоге Јосипа Броза Тита и КПЈ у међуратном периоду.

Увод

Крај Првог светског рата је довео до распада и нестанка неких држава у Европи, али је такође проузроковао и оснивање нових. Једна од нових држава била је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је формирана уједињењем две независне државе Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе са деловима Аустро-Угарског царства-државом СХС.¹

Конституисање нове државе било је прокламовано уставом. Највиши правни акт је донет на Видовдан (1921). Уставом је дефинисано начело „*један краљ, једна држава, један народ*.“² Уређење југословенске државе било је унитарно и централистичко, по облику власти била је парламентарна монархија устројена по узусима либералне грађанске демократије. Међутим у пракси се либерална грађанска демократија урушавала формирањем скупштинске већине на двору, непостојањем страначког консензуса око виталних питања: устројства државе (*централизам, федерализам*), модела привредног развоја и социјалне политике. Такође, парламентарни живот у новооснованој краљевини је био оптерећен монарховим арбитражним правом и честим изборима на којима су странке (*националне, реформске, пројугословенске, странке мањина, комунистичка, клерикалне и антиклерикалне*) истицале интересе народа и додатно поларизовале друштво.³

Турбулентна политичка сцена и нарушени међунационални односи у новооснованој краљевини, довели су до Шестојануарске прокламације (1929). Прокламација је означила увођење личног режима краља Александра, која је била пропраћена законима којима је сва власт скоцентрирана у рукама монарха, истовремено је парламентарни живот био суспендован, док је рад организацијама са племенским и верским обележјем био забрањен. Лични режим монарха имао је циљ да uklони све дезинтегративне факторе и успостави идеологију интегралног југословенства. Први корак ка томе је била је промена назива државе у Краљевина Југославија (1931).⁴

Краљевина СХС/Југославија је одржавала развијене дипломатске односе са старим (ратним) савезницама, посебно са Француском. Спољнополитички значај и улогу

¹ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988, 30.

² М. Ж. Чалић, *Историја Југославије 20. века*, Београд 2013, 107.

³ С. Ђуровић, *Са Теслом у нови век, изабрани чланци из економске историје Србије и Југославије 1918-1941*, Београд 1997, 58-59; 70

⁴ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988, 176-178.

у версајском поретку, Краљевина Југославија је формирала чланством и активном улогом у политичким и војним савезима Мала Антанта и Балкански пакт. Наиме, Југославија је заједно са Румунијом и Чехословачком формирала Малу Антанту - која је окарактерисана као продужена рука француског настојања да се одржи версајски поредак.⁵ Формирање Балканског пакта (1934) између Југославије, Грчке, Турске и Румуније, било је усмерено спречавању италијанске и бугарске аспирације ка југословенској територији.⁶

Након атентата на краља Александра Карађорђевића у Марсеју (1934), парламентарни живот је обновљен. У предратним годинама Краљевина Југославија за време владе Милана Стојадиновића, постаје привредно развијена, захваљујући почетку индустријализације. На плану унутрашње трансформације током 1930-тих је дошло до отписивања сељачких дугова и повећана је државна иницијатива у контексту експанзије привредне политике.⁷ Упоредо с тим, направљен је и спољнополитички заокрет Југославије, у правцу привредне и политичке сарадње са Италијом, Ватиканом и Немачком.⁸

Друштвено-економски односи

Краљевина Срба Хрвата и Словенаца је била претежно аграрна земља, где се преко 80% становништва бавило пољопривредом. Преовладавао је ситан посед, тј. више од половине домаћинстава је поседовало мање од 5 хектара. Земља је обрађивана ручно или примитивном механизацијом, тако да приноси нису били велики. Осим тога домаћини су често производили само онолико колико је било потребно да задовоље своје личне потребе, док је индустрија била неравномерно развијена.⁹

Процент неписменог становништва је био изузетно висок, иако се настојало да основно образовање буде обавезно. Према попису из 1921. године од укупног броја становника старијих од 12 година неписмено је било чак 51,5%. Неписменост је највише погађала сеоско становништво, као и женски део популације. У појединим деловима

⁵ Исто.

⁶ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Београд 1988, 160-169; 255-256.

⁷ М. Ж. Чалић, *Историја Југославије 20. века*, Београд 2013, 150.

⁸ В. Petranović, *nav. delo*, 286-288.

⁹ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996, 25-28.

Краљевине, попут Косова и Метохије, Македоније, деловима БиХ, посебно насељеним албанским и муслиманским становништвом, скоро све жене су биле неписмене.¹⁰

У новој држави су владале и неповољне здравствене прилике. Примарни циљ државе је био сузбијање заразних болести и хигијенско просвећивање народа. Поред Министарства народног здравља, велики број добротворних друштава се укључио у овај задатак.¹¹

У Краљевини су биле присутне велике разлике у животу сеоског и градског становништва. На селу се живело скромно, без икаквих угодности.¹² Док су са друге стране Београд и Загреб у међуратном периоду подсећали на европске метрополе, које су имале трамваје, а њихови становници су поседовали аутомобиле и апарате за домаћинство.¹³

Положај жена у Краљевини Југославији

У новосонованој држави која је била културно заостала и економски неразвијена, положај женског становништва је био изузетно неповољан. Жена је имала ограничене могућности у погледу запошљавања и образовања. Такође, амбициозне и предузимљиве жене су често наилазиле на административне забране и ограничења, као и на осуду патријархалне (затворене у традиционалне оквире) околине. У друштву је владало уверење да је жени место било у породици, поред мужа, којег је требало да слуша и поштује, док је материнство био главни позив. Наметан је идеал жене као верне супруге, вредне домаћице и брижне мајке.¹⁴

Током и након Првог светског рата због мобилисања и великог страдања мушког становништва, расте број запослених жена, које преузимају њихова радна места. Већином неписмене и без радног искуства жене су запошљаване као неквалификована радна снага и за њих нису важили исти услови као за запослене мушкарце. Највише жена

¹⁰ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. III, Стубови културе, Београд 1997, 451.

¹¹ Исто, 232-233.

¹² Исто 54.

¹³ Р. Ј. Марковић, *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaj na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, 30.

¹⁴ М. Folic, „*Društveni položaj žene u južnoj Srbiji u drugoj polovini 19. i na početku 20. veka*“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. *Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 201.

је било запослено као кућна послуга, а велики проценат је радио у текстилној индустрији и угоститељству. За исти посао, наднице жена су биле доста мање од надница мушкараца, исти принцип примењиван је код награђивања за радни учинак. Послодавци нису поштовали радно време, прековремени рад се није плаћао, а често се боравило у нехигијенским условима. Запослене жене су се у великом броју прикључивале штрајковима радника и подржавале њихове захтеве за повећање плата и побољшање радних услова. Као резултат учесталих штрајкова, донет је *Закон о заштити радника* (1922), који је између осталог укинуо ноћни рад за жене и рад два месеца пре и два месеца након порођаја. Напор власти да се поправи суморни положај, радно експлоатисаних жена, учињен је *Уредбом о утврђивању минималних надница* (1937).¹⁵

У Краљевини Југославији је више од три четвртине девојака и жена живело на селу.¹⁶ На селу су обичаји одређивали начин живота, традиција се веома поштовала, а на нове ствари се гледало са подозрењем. Жена је у таквој средини изузетно тешко живела обављала је све послове и у кући и на њиви, рађала, неговала и подизала децу. Осим бриге о деци и обављања кућних послова, она је и израђивала обућу и одећу за своје укућане.¹⁷

Упркос великом броју неписмених жена, постојале су и оне које су након завршеног основног образовања, настављале своје школовање. Најпре су чиновници и богати трговци почели да школују своје ћерке, тако што су их слали у иностранство у женске институте. У Београду је основана Виша женска школа (1863), ученицама школе је под одређеним условима било омогућено и да се упишу на Велику школу, тиме је започела једна од кључних активности, а то је рад на просветном и професионалном усавршавању младих девојака. Недуго затим, девојкама/женама је дата могућност да студирају и оне су брзо почеле да користе то своје право.¹⁸ Прва жена са факултетском дипломом у Србији је била Драга Љочић која је 1879. године дошла у Београд након завршених студија медицине у Цириху. Док су Круна Аћимовић и Лепосава Бошковић прве девојке/жене које су завршиле Велику школу у Београду.¹⁹

¹⁵ J. Kecman, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978, str. 26-56.

¹⁶ J. Kecman, *nav. delo*, str. 23.

¹⁷ N. Božinović, „*Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji*“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 515.

¹⁸ А. Божић, *Положај жене у приватном праву: кроз историју до данас*, Београд 1939, 178.

¹⁹ Р. Марковић, *Београд и Европа: 1918-1941: европски утицаји на процес модернизације Београда*, Београд 1992, 55.

Број студенткиња у међуратном периоду није прелазио 10%, у односу на укупан број студената. Највећи број факултетски образованих жена је завршавао филозофију.²⁰ Амбиција девојака/жена да им Професионални позив буде Филозофски факултет може се довести у везу са Уредбом из 1912. године, којом је образованим девојкама које су завршиле Филозофски факултет било дозвољено да полагају професорски испит, а након Првог светског рата им је омогућено и да предају у свим разредима гимназије. Прва жена која је докторирала на Филозофском факултету је Ксенија Атанасијевић (1922), да би већ 1924. године Ксенија била изабрана за прву жену доцента на катедри за филозофију. Међутим, 1936. године је удаљена са факултета и добила је положај наставног инспектора.²¹

У међуратном периоду образоване девојке и жене су наилазиле на доста препрека у поступку запослења и професионалног усавршавања. У Краљевини Југославији девојке и жене су посебно биле дискриминисане, ако су биле учитељице и правнице. Наиме, учитељице су губиле свој посао удајом за лице које није учитељ, док су правнице тек Законом из 1929. године, добиле могућност да постану адвокати.²² Свакодневни живот жена у Краљевини био је пун препрека, иако су временом бројне професије постале доступне женама, ранија пракса да приликом запослења предност имају припадници мушког пола је остала. Посебан сегмент дискриминисања жена била је могућност напредовања жена. Жене запослене у државној служби су имале 30-40% нижу плату од својих колега. Уредбом донетом 1934. године женама са факултетским дипломом је забрањен је рад у ПТТ служби.²³

Жене су у међуратном периоду биле и правно и политички дискриминисане. Краљевина Југославија је у свом оквиру имала 6 различитих правних подручја и до краја постојања ове државе није извршено уједначавање грађанског права.²⁴ Није постојао јединствени грађански законик, већ се у свакој покрајини примењивало оно законодавство које је важило пре стварања заједничке државе. Најтежи положај је имала

²⁰ „Неки аспекти положаја жена у Краљевини Југославији,“ Ивана Пантелић, 2011, <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/neki-aspekti-polozaja-zena-u-kraljevini-jugoslaviji#gsc.tab=0> (20.8.2020.)

²¹ Љ. Вулетић, *Живот и мисао Ксеније Атанасијевић*, Београд 2005, стр. 30-52.

²² А. Божић, *Положај жене у приватном праву: кроз историју до данас*, Београд 1939, 179-181.

²³ Ј. Кесман, *nav. delo*, стр. 61.

²⁴ М. Драшкић, О. Поповић-Обрадовић, *„Правни положај жене према српском грађанском законик (1844-1946)“, Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века, 2. Положај жене као мерило модернизације*, (ур. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 11.

жена на територији предратне Србије.²⁵ Ту је важио Српски грађански законик из 1844. године, који је био прожет идејом да је човек више биће од жене и да мора да има повлашћен положај. Жена је подређена у личном и имовинском погледу, а без мужевљевог одобрења не може да врши никакву самосталну професију. Такође није могла да прима поклоне и наследста, али ни некога да тужи.²⁶ Законик је садржао и одредбу по којој се није смело истраживати, ни доказивати ко је отац ванбрачном детету. То дете се уводило у књиге само на мајчино име, осим у ситуацији када би га отац сам признао. Ванбрачни отац је био заштићен од свих моралних и материјалних незгода, док је мајка била дужна да се стара за дететов живот и здравље.²⁷

У деловима земље где су владали мађарски (Војводина, Међумурје) и аустријски грађански закони (Хрватска, Словенија, Славонија, Далмација) женама је била призната пословна способност, поседовале су и наследно право, али су у породици и браку биле подређене оцу и мужу. Такође у овим подручјима је могло да се истражује ко је отац ванбрачном детету.²⁸

Бирачко право је припадало само мушкарцима, тако да су жене биле искључене из политичког живота. Женама у Хрватској и Словенији, које су самостално водиле домаћинство или трговину или биле запослене у јавној или приватној служби и које су имале пре уједињења право да гласају на општинским изборима је 1920. године ово право укинута.²⁹ Оба устава констатују, Видовдански устав из 1921. године чланом 70. и Октроисани устав из 1931. године чланом 55. да ће се решавање женског права гласа решити посебним и накнадно донетим законом.³⁰ Доношење овог закона је изостало, тако да су жене организоване у посебна удружења и организације често истицале овај захтев. Упућивале су молбе и петиције највишим државним представницима, путем штампе и женских гласила наглашавале потребу да учествују у одлучивању, гласању и доношењу важних политичких одлука, а одржавани су и зборови посвећени женском праву гласа. Један од најпосећенијих је одржан 1935. године у Београду, али упркос

²⁵ А. Божић, *Положај жене у приватном праву: кроз историју до данас*, Београд 1939, 157.

²⁶ Исто, 160-165

²⁷ А. Божић, *Положај жене у приватном праву: кроз историју до данас*, Београд 1939, 174-176.

²⁸ А. Столић, „Феминизам,“ *Срби 1903-1914. Историја идеја*, Београд 2015, 309.

²⁹ N. Воџиновић, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996, 101.

³⁰ Ђ. Stanković, „Žena u ustavima Kraljevine Jugoslavije (1918-1945)“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 39.

бројним акцијама жене су све до 1945. године остале без права да бирају и да буду биране.³¹

Зачеци женских покрета у Краљевини Југославији

Неравноправан положај жена у породици и друштву, правна и политичка неједнакост мушкараца и жена, предност коју су мушкарци имали приликом запослења, мање плаћен и вреднован женски рад као и немогућност напредовања у служби су постепено довели до удруживања жена и њихове заједничке борбе за побољшање њиховог положаја.

Зачеци актуелизације женског питања сежу у 70-те године XIX века, када су жене поред своје традиционалне улоге (супруге, мајке и домаћице) истакле жељу да се ангажују и у друштвено-политичком животу.³² Жене почињу да се међусобно удружују и организују у самосталне и искључиво женске организације.³³

Женско питање (борба за женска права и једнакост) у југословенском друштву, било је део општих европских и светских токова. Када говоримо о женском питању у Краљевини Југославији, активност жена у борби за једнакост и равноправност жена је искључиво спровођена у већим градским срединама. Извесна ограниченост деловања на територији Краљевине, сведочи о патријархалности југословенског друштва, коме женско питање односно активност жена усмерених ка побољшању свог положаја, није био приоритет, посебно не у сеоским срединама.³⁴

Прво женско удружење у Краљевини Србији било је *Београдско женско друштво* (1875). Прва активност женског друштва је било прикупљање помоћи и организовање болничарки за време српско-турских ратова. Након тога Женско друштво се посветило образовању женске омладине и њиховом обучавању за самосталан рад, оснивањем женских стручних школа. Друштво је ширило свој рад и ка унутрашњости оснивањем

³¹ „Неки аспекти положаја жена у Краљевини Југославији,“ Ивана Пантелић, 2011, <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/neki-aspekti-polozaja-zena-u-kraljevini-jugoslaviji#gsc.tab=0> (20.8.2020.)

³² Д. Илић, *Прве жене социјалисти у Србији*, Београд 1956, стр. 5.

³³ L. Sklevicki, „Karakteristike organiziranog djelovanja žena u Jugoslaviji u razdoblju do Drugog svjetskog rata,“ *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, god. 30, br. 308 (oktobar 1984), str. 415-417.

³⁴ D. Subotić, „Građanske i socijalističke ideje o ženskom pitanju u Srbiji (19. i 20. vek)“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 443-448.

подружница, ђачких трпеза и прихватилишта за сиромашну децу, а о томе је извештавало јавност и путем свог гласила „*Домаћица*“.³⁵

Након *Београдског женског друштва* основана су бројна женска удружења (*Друштво кнегиње Љубице* (1899), *Коло српских сестара* (1903), *Материнско удружење* (1904)³⁶). Наведена удружења су имала национални и социјални карактер, односно основана су с циљем да помажу Србе у јужним новоослобођеним и неослобођеним крајевима, слањем материјалне помоћи, организовањем предавања, помагањем просветних и црквених установа тих крајева.³⁷

У периоду између 1906. и 1909. године женска удружења на простору Краљевине Србије се удружују у *Српски народни женски савез* који се залагао за грађанску равноправност, а учлањењем у међународне феминистичке организације (*Међународни женски савез* и *Интернационалну алијанса за женско право гласа*) истиче и захтев за женско право гласа.³⁸ Жене ангазоване у овим удружењима су припадале вишим грађанским круговима, биле су ћерке или супруге угледних лекара, адвоката, политичара и инжењера.³⁹

Поред наведених грађанских женских организација постојала су и друштва жена организована на верској основи. Она су остала изван женског савеза, радила су на одржавању постојећег стања, истицала традиционалне задатке жене и развијала верска осећања.⁴⁰

Након Првог светског рата и оснивања нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца обнављају се и предратна женска удружења на простору целе новоосноване државе, али се такође оснивају и нова друштва жена са изразитим феминистичким

³⁵ N. Božinović, „Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji,“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 513; J. Kecman, *nav. delo*, str. 7.

³⁶ задатак да пружа социјалну и здравствену заштиту мајкама посебно онима из нижих друштвених слојева, J. Kecman, *nav. delo*, str. 8-9.

³⁷ J. Kecman, *nav. delo*, str. 8-9.

³⁸ „Nekoliko osnovnih podataka o Ženskom pokretu u Jugoslaviji između dva svetska rata,“ N. Božinović, <https://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/219-nekoliko-osnovnih-podataka-o-zenskom-pokretu-u-jugoslaviji-između-dva-rata> (19.8.2020.); L. Sklevicki, „Karakteristike organiziranog djelovanja žena u Jugoslaviji u razdoblju do Drugog svjetskog rata,“ *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, god. 30, br. 308 (oktobar 1984), str. 415-417.

³⁹ „Неки аспекти положаја жена у Краљевини Југославији,“ Ивана Пантелић, 2011, <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/neki-aspekti-polozaja-zena-u-kraljevini-jugoslaviji#gsc.tab=0> (20.8.2020.)

⁴⁰ L. Sklevicki, „Karakteristike organiziranog djelovanja žena u Jugoslaviji u razdoblju do Drugog svjetskog rata,“ *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, god. 30, br. 308 (oktobar 1984), str. 415; J. Kecman, *nav. delo*, str. 11.

карактером.⁴¹ На иницијативу Српског народног женског савеза одржан је конгрес уједињења на коме су учествовала бројна национална, просветна, хуманитарна женска удружења са простора Краљевине која су формирала *Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца* (1919). Године 1921. у оквиру савеза је било 205 друштава, са око 50000 чланица. Савез је донео свој програм рада са политичким и социјалним захтевима (1922). Програмом рада Народни женски савез у средиште своје борбе ставио је женско право гласа, приступ политичким партијама, слободан приступ свим професијама и заштиту женске радне снаге. Савез је био члан *Међународног женског савеза* који је као главни циљ имао потпуно изједначавање жена и мушкараца у свим друштвеним аспектима, политичко и правно изједначавање и социјалну заштиту. *Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца* је сарађивао и са Лигом народа, због чега је као још један битан циљ у програму рада поставио очување мира у свету и борбу против сваког насиља. *Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца* од 1929. године делује под именом *Југословенски женски савез*, а од 1936. године издаје и свој лист „*Гласник Југословенског женског савеза*“⁴² Након усвајања програма рада долази до диференцијације једног дела друштва, које није имало намеру да мења патријархалан положај жене. Друштва која су иступила из савеза оснивају *Народну женску заједницу* (1926) и настављају да се баве добротворним акцијама.⁴³

За разлику од ранијих удружења која су настала на предратним традицијама женских удружења, у првој години од формирања југословенске државе основано је једно ново феминистичко и нестраначко женско удружење под називом *Друштво за просвећивање жена и заштиту њених права* (1919). Друштво је окупљало образоване жене из виших грађанских слојева, наставнице, професорке и интелектуалке.⁴⁴ У извештају удружења из априла 1921. године се наводи „да у њему нису биле заступљене жене раднице, јер је друштво од почетка истакло тенденцију да се партијски не обележава.“⁴⁵ Циљ удружења је био просвећивање жена, али и заштита њених

⁴¹ „Неки аспекти положаја жена у Краљевини Југославији,“ Ивана Пантелић, 2011, <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/neki-aspekti-polozaja-zena-u-kraljevini-jugoslaviji#gsc.tab=0> (20.8.2020.)

⁴² N. Воџиновић, *Женско питање у Србији у XIX и XX веку*, Београд 1996, 107.

⁴³ N. Воџиновић, *nav. delo*, str. 108.

⁴⁴ Међу оснивачицама друштва нашле су се: Делфа Иванић, Лепосава Петковић, Катарина Богдановић, Зорка Каснар, Паулина Лебл-Албала, Ружа Стојановић, Јелена Лазаревић. G. Krivokapić-Jović, „*Društvo za prosvetivanje žene i zaštitu njenih prava*“-radikali i žensko pravo glasa posle Prvog svetskog rata,“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Београд 1998, str. 302-303.

⁴⁵ J. Kecman, *nav. delo*, str. 178.

грађанских и политичких права. Удружење је организовало социјалне течајеве за жене, скупове и зборове на којима се тражило право гласа за жене и слало петиције и меморандуме са својим захтевима влади и скупштини.⁴⁶ Друштво за просвећивање жена је деловало у оквиру *Народног женског савеза Срба Хрвата и Словенаца*, у оквиру којег се изборило да се у његов програм рада уврсте феминистички захтеви овог друштва, а имало је и своје гласило „*Женски покрет*“, путем којег је извештавало о својим активностима. Под утицајем Деветог конгреса *Међународног савеза за женско право гласа* одржаном у Риму (1923), родила се идеја да се у Југославији оснује Алијанса феминистичких друштава, што је и учињено у Љубљани (1923). Алијанса је 1926. године реорганизована и променила је име у *Алијанса женског покрета* и за своје чланове је примала само она друштва која су јасно у свом програму истакла захтев за женско право гласа.⁴⁷

Важан тренутак у политичком ангажовању жена у Краљевини Срба Хрвата и Словенаца била је одлука групе интелектуалки да оснују *Женску странку* (1927), која је била „*искључиво политичка организација*“. Жене су се у оквиру странке припремале за политички живот и организовале су велики број скупова на којима су представљале свој политички програм. Странка је деловала до 1929. године и увођења диктатуре.⁴⁸

Женска удружења у Краљевини су се међусобно повезивала и заједнички деловала не само у оквиру једне државе, већ и на европским и светском нивоу.⁴⁹ Резултат истих захтева од стране женских феминистичких организација Југославије, Бугарске, Грчке, Чехословачке, Румуније и Пољске било је оснивање Мале женске антанте (1923) у Риму. Антанта се залагала за општи мир и побољшање политичког, економског и социјалног положаја жена.⁵⁰ Од 1931. године у Југославији делује и Лига жена за мир и слободу, члан истоимене међународне организације.⁵¹

⁴⁶ J. Кесман, *nav. delo*, str. 179.

⁴⁷ J. Кесман, *nav. delo*, str. 183-184.

⁴⁸ J. Кесман, *nav. delo*, str. 195.

⁴⁹ На иницијативу председнице *Међународне федерације универзитетски образованих жена* у Београду је 1927. године основано *Удружење универзитетски образованих жена Југославије*. Оно је убрзо након оснивања постало члан међународне федерације и као главни циљ поставило окупљање универзитетски образованих жена и њихову међусобну сарадњу, подршку и помоћ у стручном усавршавању и пружање подстицаја за даљи научни рад, J. Кесман, *nav. delo*, str. 279.

⁵⁰ J. Кесман, *nav. delo*, str. 190.

⁵¹ „*Nekoliko osnovnih podataka o Ženskom pokretu u Jugoslaviji između dva svetska rata*“, N. Božinović, <https://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/219-nekoliko-osnovnih-podataka-o-zenskom-pokretu-u-jugoslaviji-između-dva-rata> (19.8.2020.)

Однос марксизма-лењинизма и КПЈ према женском питању

“Друштвени напредак може бити вреднован

у односу на друштвени положај жена”

Карл Маркс (1868)⁵²

Карл Маркс и Фридрих Енгелс припадају групи утемељивача марксистичког приступа женском питању (левичарски феминизам). Наведени идеолози су као методолошку основу за разматрање питања положаја жена користили историцизам; прогресивизам; принцип центрима; парадигма конфликта; и универзализам.⁵³ Маркс и Енгелс су о положају жена писали уносећи сопствену материјалистичко-дијелектричку теорију у контекст (капиталистичког) XIX века. У *Комунистичком манифесту* (1848), положај жене је означен као неповољан, јер капиталисти жене посматрају као сопствену својину. Побољшање положаја жена, аутори манифеста су видели у промени друштвених односа (политичка револуција).⁵⁴

Марксизам и феминизам су идеологије настале у XIX веку, у друштвеном контексту у коме је преовладавао капитализам. Наведене идеологије, имају “тачке” приближавања и раздвајања. Циљ феминизма и марксизма (када се мисли на женско питање) је истоветан, еманципација жена и ослобађање од робовског положаја који су наметнуле друштвене околности, али свака идеологија заступа различита поступања која треба да доведу до циља-еманципације жена.⁵⁵

У периоду пре Октобарске револуције (1917), питање положаја жена у својим чланцима и јавним иступима износио је В. И. Лењин, који је попут Карла Маркса и Августа Бебела наводио да је неповољан положај жене *последица друштвених, а не*

⁵² Цитат преузет из: К. Jorgic, “*Pitanje zenske emancipacije izmedju marksizma-lenjinizma i praksa KPJ*”, Genero, vol. 22, 2018, 2.

⁵³ Исто, 2 (детаљнија објашњења дата у наведеном чланку).

⁵⁴ Н. Бобичић, *Југословенски социјалистички феминизам у односу на савремене теорије настале на пресеку питања класе и рода*, докторска дисертација, Факултет политичких наука у Београду, 2020, стр. 12-13.

⁵⁵ К. Jorgic, “*Pitanje zenske emancipacije izmedju marksizma-lenjinizma i praksa KPJ*”, Genero, vol. 22, 2018, 2.

класних узрока.⁵⁶ Међутим, у својим излагањима Лењин је само тумачио Марксова дела и није пружио “оригални допринос теорији женског питања”.⁵⁷

Комунисти у целини, и на првом месту Лењин као идеолог, сматрали су да су жене жртве капитализма, и да се женско питање не треба решавати као посебно питање већ искључиво у оквирима Партије⁵⁸ Године 1919. у оквирима партијске организације формиран је Женотдел при ЦК СКП (б), који се бавио едуковањем жена у комунистичком духу.⁵⁹ Током прве године на власти, бољшевици су донели законодавство којим је побољшан положај жене у друштву (слобода ступања у брачну заједницу, слобода развода, једнакост пред законом брачне и ванбрачне деце).⁶⁰

На Првом сверуском конгресу радница (1918), Лењин је окупљеним женама саопштио да “не може бити социјалистичког преврата ако огромни део радних жена не узму у њему знатног учешћа”.⁶¹ Марта месеца 1919. године, у намери да се окупе све комуничке партије формирана је Комунистичка интернационала (Коминтерна). Међу оснивачким актима организације била је *Резолуција о привлачењу радница у борбу за социјализам*. У резолуцији је наведено да се раднице морају васпитавати у социјалистичком духу и упућен је позив радницама (женама) да постану чланице КП.

На другом конгресу Коминтерне (1920) донете су *Тезе о међународном комунистичком покрету жена*, којима је комунистичким партијама саопштено да је потребно подржати женску еманципацију, затим укључити жене у партијски рад, као и да КП не треба да формира самосталне женске организације, већ да жене интегрише у синдикате и радничке организације.⁶² Улогу и значај жена у друштву и њихов допринос комунистичкој идеји разумела је Коминтерна, која је крајем 1920. године основала *Међународни секретаријат жена комуниста* на челу са Кларом Цеткин. Улога наведене организације била је да руководи активностима жена- комунистиња.⁶³

⁵⁶ J. Kecman, *nav. delo*, 11.

⁵⁷ K. Jorgic, “*Pitanje zenske emancipacije izmedju marksizma-lenjinizma i praksa KPJ*”, *Genero*, vol. 22, 2018, 4.

⁵⁸ K. Jorgic, “*Pitanje zenske emancipacije izmedju marksizma-lenjinizma i praksa KPJ*”, *Genero*, vol. 22, 2018, 6.

⁵⁹ Исто, 7.

⁶⁰ “Govor Lenjina na I sveruskom kongresu radnica” u: V. I. Lenjin, *O radnicama I seljankama*, Zagreb: Kultura, 1947, 8.

⁶¹ Исто, 8.

⁶² J. Kecman, *nav. delo*, 116-118.

⁶³ J. Kecman, *nav. delo*, 119.

Секретаријат жена социјалиста (комуниста)

Октобарска револуција (1917), покренула је талас ширења марксистичких (социјалистичких) идеја по Европи. На конгресу у Београду (1919), бројне социјалдемократске странке са простора новоосноване Краљевине СХС, ујединиле су се у Социјалистичку радничку партију Југославије (комуниста), СРПЈ (к). У документима са конгреса уједињења у СРПЈ (к), наведено је да ће се странка залагати за равноправност жена и мушкараца у југословенском друштву, као и да сваки грађанин/ка са свршеном 20 годином добије бирачко право.⁶⁴

Током конгреса у Београду, у оквирима страначке организације СРП (к) формиран је јединствени женски покрет-*Жене социјалисти (комунисти)*, који је настао уједињењем покрајинских организација женских социјалистичких покрета. Уједињење покрајинских женских социјалистичких покрета је изражено доношењем *Статута жена социјалиста-комуниста*. Орган (лист) *Жена социјалиста* назван симболично, је понео име *Једнакост*.⁶⁵

Жене социјалисти (комунисти) су по Статуту имали задатак да учествују у “агитацији и организовању жена.” Посебан задатак *Жена социјалиста* био је “*формирање организације младежи и просвећивање радничке младежи*”. Организацијом *Жена социјалиста* је руководио Централни секретаријат жена социјалиста (комуниста) који је пре свега водио агитационо-просветну улогу међу женама (одржавање конференција, издавање брошура и књига). Централном секретаријату је био подређен Извршни одбор и покрајински одбори.⁶⁶ Организација *Жене комунисти* нису успеле да формирају покрајинске одборе у Београду, Сарајеву, Скопљу и Сплиту, иако је то било предвиђено Статутом. Организациона (хијерархијска) повезаност између Централног секретаријата-покрајинских одбора и месних одбора била је минимална, понекад комуникација није ни постојала.⁶⁷

На конгресу у Вуковару (1920), СРПЈ (к) је променила име у Комунистичка партија Југославије (КПЈ). Оснивачким актима КПЈ, била је назначена приврженост Совјетском Савезу и Трећој интернационали. Представнице *Жена социјалиста (комуниста)* биле су

⁶⁴ Ј. Кесман, *Zene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama*, Beograd 1978, 77.

⁶⁵ Ј. Кесман, *nav. delo*, 121.

⁶⁶ *Историјски архив комунистичке партије Југославије. Конгреси и земаљске конференције КПЈ 1919-1937*, том II, Београд, 1950, стр. 24-26.

⁶⁷ Ј. Кесман, *nav. delo*, 121.

присутне као делегати на конгресу.⁶⁸ Међутим, делегати конгреса нису расправљали о женском покрету. Последица тога је било да у документима са конгреса укључујући и Програм КПЈ нису споменути задаци Партије у раду са женама у наредном периоду.⁶⁹ Све до IV конгреса КПЈ (1928), у средишту Партије било је решавање националног и аграрног питања у Југославији. Положај жена у југословенском друштву КПЈ је сводила искључиво на положај индустријских радница и њихових надница. Унутарпартијски сукоби током 1920-тих као и диференцијација на лево и реформаторску струју у КПЈ захватили су и жене-комунисткиње и допринела нејединству у организацији *Жена социјалиста*.⁷⁰

На изборима за Уставотворну скупштину (1920), КПЈ је освојила 59 мандата, односно комунисти су били трећа парламентарна групација у Скупштини Краљевине СХС. Доношењем *Обзнане* (1920), забрањен је рад КПЈ (тима и организације *Жене комунисти*) која је била приморана да се пасивизира и пређе на илегални рад.⁷¹

Полицијска тортура над комунистима није заобишла жене комунисткиње (Савка Тасић, Љубица Љубичић, Стоја Марковић и друге), које су поред, затварања у Главњачи и по другим затворима понекад доживеле судбину истакнутих комуниста-смрт у затвору.⁷² До забране рада *Жене комунисти* нису развиле интезивну међународну сарадњу са сродним организацијама (*Међународни секретаријат жена комуниста*). У прилог наведеном говори чињеница да је на Другој међународној конференцији жена комуниста у Москви (1921), *Жене комунисте* Југославије представљао Илија Милкић, члан ЦК КИ и члан ЦК КПЈ, који је потписао документа конференције.⁷³

Током 1922. године, Драга Стефановић истакнута чланица *Жена комуниста* изабрана је за члана ЦК КПЈ. Међутим, избор жене у највише партијско тело није било

⁶⁸ У складу са Статутом СРПЈ (к), конгресу су присуствовале две представнице Централног секретаријата жена: Анка Тамел из Босне и Десанка Анђелковић (Србија). Такође, конгресу су присуствовале делегаткиње партијске организације: Луција Пажин и Драгица Пирнат, Љубица Ћирковић, Марија Павић и Емица Рајковић из Босне; Адела Павошевић, Анка Супац-Михота из Хрватске; Резка Стеновић из Словеније; Драга Стефановић, Перса Михајловић, Загорка Пешић, Наталија Шутић из Србије; и Јулка Манојловић из Војводине, Ј. Кесман, *nav. delo*, 114.

⁶⁹ Ј. Кесман, *nav. delo*, 115.

⁷⁰ Ј. Кесман, *nav. delo*, 116.

⁷¹ Ј. Кесман, *nav. delo*, 120; Ј. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 38.

⁷² Ј. Кесман, *nav. delo*, 136-137.

⁷³ Ј. Кесман, *nav. delo*, 120.

мотивисано жељом КПЈ да посвети пажњу женском покрету, већ чињеницом да је Драга Стефановић припадала већинском десничарском крилу у КПЈ.

У оснивању *Независне радничке партије Југославије* (НРПЈ), као легалне политичке организације, која је била продужена рука деловања КПЈ након доношења *Обзнане* и *Закона о заштити државе*, допринос је пружио Секретеријат жена комуниста, чије су представнице Савка Тасић у Скопљу, Тоска Поповић, Персида Крстић и Десанка Цветковић-Анђелковић у Београду, изабране у страначку управу. Извршни одбор КПЈ која је управљала радом НРПЈ, по угледу на организацију КПЈ формирао је Централни секретаријат жена НРПЈ (1923) на чеку са Десанком Цветковић. Васпитна улога (“*класно просвећивање*”), задаци и организација Секретаријата жена НРПЈ, била је прописана Правилником.⁷⁴ Може се тврдити да је рад секретаријата жена обновљен након Обзнане, управо захваљујући НРПЈ.⁷⁵

Савез комунистичке омладине Југославије (СКОЈ)⁷⁶

Марксистичке идеје су биле веома привлачне за југословенске студенте који су студирали у иностранству, али и у домовини. Студенти привржени марксистичким идејама временом су се окупљали и организовали у Клубове студената-комуниста. Први клубови формирани су 1919. године. На оснивачком конгресу СРПЈ (к) у Београду (1919), као и на конгресу КПЈ у Вуковару (1920), није се расправљало о омладинском питању, што је утицало да код студената-комуниста сазри идеја о стварању јединствене

⁷⁴ Ј. Кесман, *nav. delo*, 128.

⁷⁵ Ј. Кесман, *nav. delo*, 133.

⁷⁶ Увођење поглавља о СКОЈ-у проистиче из чињенице да сам у литератури у којима је истраживана тема женских удружења, наилазила на именовање *студенткиња-скојевки* које су биле чланице женских удружења, првенствено *Женског покрета*. Руковођена тиме, у поглављу о СКОЈ-у настојаћу да представим везу између СКОЈ, КПЈ и женских удружења. Познате студенткиње-скојевке су између осталих: *Митра Митровић* (1912-2001), *Вера Благојевић* (1920-1942), *Загорка Маливук* (1919-1942), *Лепосава Михајловић* (1912-1943) и *Добрила Карапанџић*. *Митра Митровић* је 1931. постала чланица СКОЈ-а на Филозофском факултету, а 1933. чланица КПЈ. Године 1935. Митра је постала председница *Омладинске секције Женског покрета* у Београду. Улога Митре Митровић у контексту борбе за женска права у међуратној Југославији је значајнија, узимајући у обзир да је уређивала часопис *Жена данас*, који је штампала КПЈ од 1936. године. Митра Митровић је заједно са Добрилом Карапанџић била чланица *Комисије за рад међу женама* ПК КПЈ Србије. Сличан пут имала је студенткиња медицине *Вера Благојевић*, која је 1938. постала чланица СКОЈ-а 1940. чланица КПЈ. Вера је такође била активна чланица *Омладинске секције Женског покрета*. Поред Београда, постојала је *Омладинска секција женског покрета* у Загребу, у којој су чланице биле скојевке и комунисткиње, између осталих и Магда Бошковић, Јела Јанчић, Ванда Новосел и Веда Загорац. Омладинске секције женског покрета у Загребу и Београду одржавале су везе са *Јуниор секцијом Удружења универзитетских образованих жена у Загребу* и подмладком других женских удружења (Ј. Кесман, *nav. delo*, 320-321; 325).

организације. На конгресу у Загребу (1919), представници клубова студената-комуниста формирали су Савез комунистичке омладине Југославије (СКОЈ), који је деловао самостално у односу на КПЈ. По оснивању СКОЈ је постао члан Комунистичке омладинске интернационале (КОИ). Крајем 1920. године, Комунистичка интернационала (Коминтерна), проследила је свим КП одлуку да свака партија мора дискутовати о омладинском питању. Одлука Коминтерне поставила је омладинско питање на дневни ред страначких органа КПЈ.⁷⁷

У периоду од оснивања СКОЈ-а (1919) до увођења личног режима краља Александра (1929), односи СКОЈ-а и КПЈ су били прожети периодима сарадње и међусобних напада. Разлози нејединства две сродне организација у првим годинама по оснивању, био је став СКОЈ-а да се на власт долази револуционарним путем, док је КПЈ до забране партијске организације (*Обзнана и Закон о заштити државе*), веровала у парламентарну борбу.

Након доношења *Обзнане* (1920), започела је тортура власти над комунистима и скојевцима, због чега се КПЈ пасивизирао, док је СКОЈ наставио са илегалним деловањем. До краја 1922. године, СКОЈ је својом илегалном организацијом био присутан у свим већим градовима Краљевине.⁷⁸ Након 1922. године, СКОЈ је “*поклонио пажњу идеолошком образовању и васпитању младих комуниста*”. Конкретизација “*просветних и пропагандних*” циљева СКОЈ-а била је усмерена ка окупљању “*радничке омладине*” у легална васпитна удружења (“*Весна*” и “*Искра*” у Словенији, затим “*Савез младих радника*” у Босни и друго) у којима се васпитавало у марксистичком духу, као и ширење пропаганде међу интелектуалном омладином.⁷⁹

Преломни тренутак у обједињавању политичких циљева СКОЈ-а и КПЈ било је увођење личног режима краља Александра (шестојануарска диктатура). Увођење диктатуре изазвало је реакцију СКОЈ-а и КПЈ које су позвале становништво Југославије на “*оружану револуционарну борбу*” против диктатуре.⁸⁰ Најзначајније упориште СКОЈ-а су били универзитети у Београду, Загребу и Љубљани, због чега је по увођењу диктатуре, забрањен рад политичким организацијама студената (марксистички клубови, клубови студената-комуниста и др).⁸¹ Такође, власти су донеле *Закон о универзитетима* и бројне уредбе које су ограничавале удруживање и деловање студената (посебно

⁷⁷ М. Vasic, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 11-13.

⁷⁸ Исто, 14.

⁷⁹ Исто, 14.

⁸⁰ М. Vasic, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 30.

⁸¹ Исто, 45.

ригорозне мере су биле прописане *Опитом уредбом о универзитетима* (1931)).⁸² Репресивне мере власти, нису допринеле искорењавању пропагандног деловања скојеваца и скојевки на универзитету. Наиме, у годинама непосредно пред почетак рата у Југославији, студенти и интелигенција као и универзитети⁸³ су били “*тврђава*” антифашистичког покрета којом су управљали чланови СКОЈ-а.⁸⁴

У првим данима по увођењу диктатуре, руковођени одлуком ЦК СКОЈ-а да се међу омладином пропагира комунистичка идеологија и борба против диктатуре, студенти-комунисти (скојевци и скојевке) са београдског универзитета су штампали и растурали летке. Значајну активност, расподелу летака против диктатуре, заједно су спровели студенти-комунисти београдског универзитета и загребачког свеучилишта током фебруара месеца 1929. године. Убрзо након тога, београдска полиција је похапсила већину београдских скојеваца, чиме је рад београдске секције на извесно време пасивизиран и измештен ван универзитета. С друге стране, студенти-комунисти (скојевци) загребачког свеучилишта су наставили штампање летака, партијских новина и друго.⁸⁵ Садржај летака је позивао омладину да се стави под вођство КПЈ.⁸⁶

Полицијска хапшења над комунистима током 1929, довела су у питање опстанак КПЈ.⁸⁷ Опстанак и омасовљење организације стално је било разматрано на партијским састанцима. На пленуму ЦК КПЈ одржаном у Бечу (октобра, 1929), закључено је да треба наставити са “*оружаним устанком*” у Југославији. Друга значајна одлука била је да чланство СКОЈ-а треба бити масовније од чланства Партије. Међутим, у условима полицијске тортуре, омасовљење СКОЈ-а није било могуће. Други разлог зашто омасовљење није успело, било је због тога што је СКОЈ доминатно промовисао борбу против диктатуре, а мањим делом је истицао омладинске захтеве који су првенствено економске и културне природе.⁸⁸ Другим речима, након увођења личног режима краља

⁸² Исто, 99.

⁸³ Када говори о комунистичкој (револуционарној) делатности на универзитетима, Бранко Петрановић посебно наводи београдски универзитет као највећи, по саставу студената најјугословенскији од осталих универзитета у Краљевини. Поред ширења комунистичке пропаганде на самом универзиту, комунистичка пропаганда се изузетно успешно ширила одлажењем студената задојених комунистичком идејом у своје завичаје. (В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988, 227)

⁸⁴ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*. Beograd 1988, 220.

⁸⁵ М. Vasic, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 45-46.

⁸⁶ Исто, 46.

⁸⁷ Током прве године диктатуре, ухапшене су и убијене бројне истакнуте личности КПЈ и СКОЈ-а. Међу њима најзначајни си: Ђура Ђаковић, Никола Хећимовић, Мија Орешки, Паја Маргановић и бројни други.

⁸⁸ М. Vasic, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 53-54.

Александра, СКОЈ се све мање бавио образовањем и васпитањем омладине у комунистичком духу, а све више је постојао тзв. Комунистичка партија младих.

Након доношење Окроисаног устава (1931), отпочео је процес поновног формирања организације КПЈ и СКОЈ-а, која је била разбијена за време диктатуре. Организационо КПЈ и СКОЈ су након диктатуре били обезглављени, стога је Коминтерна 1932. године изабрала привремено руководство КПЈ, које је као приоритет ставило обнављање скојевских организација међу студентима и средњошколцима.⁸⁹ У истом периоду (1930/31), студенткиње-комунисткиње формирају Омладинске групе на београдском универзитету, које су се по налогу КПЈ повезале са радницама.⁹⁰

Делимична нормализација политичких процеса у Југославији успостављена враћањем на уставни поредак, охрабрила је КПЈ да током 1932/33. године, на универзитетима засебно формира, *Студентска комунистичка организација-Костуфра*. Поред *Костуфре*, постојала су бројна друга студентско-комунистичка удружења на факултетима која нису сматрана делом КПЈ или СКОЈ-а.⁹¹

Организованим радом студенти-комунисти на универзитетима у Београду, Загребу и Љубљани су успели да формирају *Акциони одбор стручних студентских удружења* (1934). Одбор је био легална организација на Универзитету којом су управљали комунисти, због чега су чланови Одбора били надзирани и дисциплински кажњавани од универзитетске управе.⁹² Током 1934. као и у наредним годинама, СКОЈ је спроводио активности ка омладини (организовање културних, литерарних, спортских секција), и није се искључиво фокусирао на борбу против југословенских власти. Другим речима, СКОЈ се од 1934. године, спровођењем активности према омладини вратио на мере које је чинио пре увођења шестојануарске диктатуре.⁹³

Током 1935. године, на конгресима Коминтерне (КИ) и Комунистичке омладинске интернационале (КОИ) као главни задатак комуниста, дефинисано је формирање широког народног фронта против рата и фашизма. Поступајући по инструкцијама КИ и КОИ, привремено руководство СКОЈ-а је током 1935. године, наложило скојевским организацијама да се у својим поступањима обраћају широким

⁸⁹ Исто, 146-148.

⁹⁰ J. Kесман, *Zene Jugoslavije u radnickom pokretu i zenskim organizacijama*, Beograd 1978, 325.

⁹¹ M. Vasic, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 151;153:158.

⁹² Исто, 254; 409.

⁹³ Исто, 207.

омладинским круговима, што је подразумевало рад са синдикатима, радницима, спортским, културним и другим удружењима с јасним циљем да формирају антифашистички фронт.⁹⁴

Током међуратног периода у рад женских удружења била је укључена „*напредна омладина*“ (скојевке, комунисткиње и симпатизери КПЈ). Активна подршка захтевима женских удружења за једнакост и равноправност жена у југословенском друштву од стране *напредне омладине*, оживела је доташња пасивна (салонска) женска удружења.⁹⁵ Можемо *претпоставити* да је чланство студеткиња-комунисткиња у женским удружењима била део намера КПЈ, да феминистичка удружења уведе у антифашистички фронт.

У доступној литератури пронашли смо *директну повезаност* студеткиња-комунисткиња и женских удружења. Наиме, учлањење студеткиња-комунисткиња загребачког свеучилишта у *Женски покрет* у Загребу, средином 1930-тих учињен је по налогу КПЈ, с циљем да *рад Женског покрета* који окупља женску омладину и госпође “*усмере на пут класне борбе*”. Деловање студеткиња-комунисткиња у *Женском покрету* у Загребу, било је остварено преко *Омладинске секције* удружења (1934). Рад студеткиња (скојевки, комунисткиња) у удружењу је био усмерен на организовање предавања, секција, као и васпитавање женске омладине у марксистичком духу.⁹⁶ На основу истраживања фонда АФЖ-а, Љубинка Тирић-Богетић износи да је *Женски покрет* у Загребу био “*један од пунктова утицаја КПЈ.*” Директан утицај на *Женски покрет* у Загребу постојао је до 1937. године, када је покрет угасио *Омладинску секцију*, која је била упориште комунисткиња.⁹⁷

Поред чланства скојевки у *Женском покрету* у Загребу, студеткиње (скојевке и комунисткиње) учлањивале су се и у *Удружење универзитетски образованих жена (УУОЖ), секција Загреб*. По истом обрасцу деловања, утицај студеткиња на рад удружења био је остварен преко *Јуниор секције Загреб УУОЖ*. Рад *Јуниор секције* је био усмерен на организовање предавања, школа језика, помоћ при припреми испита, здравствена заштита и друго. Две омладинске секције (*Јуниор секција УУОЖ у Загребу*

⁹⁴ М. Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 415.

⁹⁵ Lj. Ćirić Bogetić, „*Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941*,” *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, str. 83.

⁹⁶ М. Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977, 255-256.

⁹⁷ Lj. Ćirić Bogetić, „*Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941*,” *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, str. 83.

и Омладинска секција Женског покрет у Загребу), чије чланство су чиниле скојевке и комунисткиње су тесно сарађивале.⁹⁸ Након 1935. године активна подршка напредне омладине (скојевки и комунисткиња) захтевима женских удружења за једнакост и равноправност жена у југословенском друштву је расла, да би крајем тридесетих година достигла врхунац.⁹⁹

Током 1936. године, активност студентских удружења београдског и загребачког универзитета у којима су били студенти-комунисти против рата и фашизма је постала интернационална, учествовањем представника универзитета на *Међународној омладинској конференцији за мир у Бриселу и Првој светској конференцији за мир у Женеви*.¹⁰⁰

Прекретница за рад СКОЈ-а, био је долазак Јосипа Броза Тита на место генералног секретара Партије (1937), и публикавање чланка “СКОЈ на новом путу” у листу *Пролетер*.¹⁰¹ Средином 1937. године, на иницијативу новог генералног секретара при ЦК КПЈ, формирана је Централна омладинска комисија, која ће послужити као основа да Пета земаљска конференција СКОЈ-а обнови рад ЦК СКОЈ-а (1939). На Петој земаљској конференцији СКОЈ-а (1939), одлучено је да се скојевци и скојевке (међу њима су и чланице женских удружења и покрета) укључе у антифашистички фронт.¹⁰²

У периоду непосредно пред улазак Југославије у рат (1938-1941), студенти-скојевци и чланови КПЈ су организовали велики број анти-ратних протеста и демонстрација. У организацији демонстрација укључиле су се бројне чланице женских удружења, међу њима и чланице *Удружења универзитетских образованих жена секција*

⁹⁸ Н. Pauchl-Mandić, „Rad sa studenticama, Junior sekcija Udruženja univerzitetski obrazovanih žena“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 101.

⁹⁹ Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu među ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941“, „Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova“, Zagreb 1972, str 83.

¹⁰⁰ J. Kесman, *nav. delo*, 417; 421.

¹⁰¹ Позивања на ауторе и литературу у раду, која је стварана у време Јосипа Броза или у посттитовском периоду када су његов лик и дело идеализовани, нашу тему донекле ограничава. Наиме, у литератури се може уочити јасна тенденција идеализовања лика и дела, као и улоге Јосипа Броза. Конкретно Јосипу Брозу се приписује заслуга за омасовљење омладинског покрета. Потребно је да истраживачи додатно “осветле” и дају савремена (непристрасна) тумачења значаја и улоге Јосипа Броза Тита у међуратном деловању КПЈ.

¹⁰² “Skoj snazna i masovna organizacija mladih”, u: *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, 18-19.

Загреб. Наравно, учествовање и активност скојеваца, резултирала је честом тортуром и полицијским хапшењем чланова СКОЈ-а и КПЈ.¹⁰³

Конгреси и конференције КПЈ о женском питању

На конгресу у Вуковару (1920), се није расправљано о женском покрету. Последица тога је да се у документима са конгреса не спомињу задаци Партије, у раду са женама у наредном периоду.¹⁰⁴ Друга земаљска конференција КПЈ (1923), посветила је више пажње женском питању у југословенском друштву. Посвећивање пажње КПЈ женском питању је последица одлука Другог и Трећег конгреса Коминтерне, које су наложиле свим комунистичким партијама (КП) да жене морају заузети положаје у Партији и синдикатима. У рефератима на земаљској конференцији КПЈ је констатовано да је све већи број жена-радница запослен у индустрији, сходно томе наложено је да чланови КПЈ предузму активности које би резултовале васпитавању жена-радница у комунистичком духу, као и учлађењу у Партији. На конгресу је одлучено да се у склопу пропаганде и агитације усмерене ка женама, штампа часопис посвећен женама.¹⁰⁵

Трећи конгрес КПЈ (1926), означио је појачану активности КПЈ према женском питању у Југославији. Пре конгреса чланство Партије бројало око 3000 чланова, од тога само 50 жена. На конгресу је усвојен *Статут КПЈ* и *Резолуција о организационом питању*. Статут КПЈ је предвиђао да се при ЦК КПЈ и сваком комитету формирају бројне комисије, међу њима и *Комисија за рад међу женама*.

У Резолуцији о организационом питању је наложено да свака партијска ћелија мора имати активности које су усмерене ка женама. На основу одлуке ЦК КПЈ, за секретара комисије за рад међу женама при ЦК КПЈ, првобитно је изабран Ђуро Салај, кога је заменио Јакуб Жирга. Активност комисије при ЦК КПЈ је била слаба, док су комисије при покрајинским комитетима показале већу приврженост раду са женама.¹⁰⁶

У периоду пред Четврти конгрес КПЈ у Дрездену (1928), у чланству Партије је било више од 100 жена. Четврти конгрес је био прекретница у односу КПЈ према женском

¹⁰³ D. Calic, "Antifasistički omladinski pokret Prins rata", *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, 62.

¹⁰⁴ J. Kecman, *Zene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama*, Beograd 1978, 115.

¹⁰⁵ J. Kecman, *nav. delo*, 126-127.

¹⁰⁶ J. Kecman, *nav. delo*, 137-138.

питању. На конгресу у Дрездену је поновљено, да КПЈ у предходном периоду своје активности није довољно усмерила ка женама. Превазилажење недостатака је учињено усвајањем *Резолуције по женском питању*,¹⁰⁷ у којој се учлањење жена у синдикате¹⁰⁸ наводи као најзначајни вид борбе КПЈ, у периоду када је забрањено њено деловање.¹⁰⁹ Резолуција по женском питању је посебно значајна за тему рада, јер је наведеном резолуцијом, пред КПЈ постављен задатак да Партија активније ради са женским организацијама. Рад са женским организацијама подразумевао је да се чланице удружења упознају са програмом КПЈ. Други корак у придобијању жена је издавање женских часописа и синдикалног женског листа.¹¹⁰

Највише партијско тело у Дрездену је направило континуитет са предходним конгресом, јер је у *Резолуцији о организационом питању* наведено да треба основати комисију за рад међу женама при ЦК КПЈ, као и израдити упуства за рад комисије. Поред мирнодопског рада са женама, конгрес је у *Резолуцији о ратној опасности и нашим задацима у борби против рата*, навео и улогу жена као радница у ратној индустрији.¹¹¹

Враћањем на уставни поредак (1931), допринело је делимичној нормализацији прилика у Југославији, што је допринело да КПЈ обнови партијску организацију, али се партија и даље суочавала са проблемима недовољно великог чланства као и чињенице да је рад КПЈ био усмераван из иностранства.¹¹² У структури чланства КПЈ су доминирали мушкарци, повећање броја женских чланица наступио је након VII конгреса Коминтерне (1935).¹¹³ Одређени помак у окупљању жена, КПЈ је учинила након одржавања *Светског конгреса жена против рата и фашизма* у Паризу (августа, 1934). Поводом сазивања конгреса КПЈ је свим месним и покрајинским одборима послала упуства, у којима је између осталог наведено да одбори КПЈ који бирају делегате за предстојећи светски конгрес, изаберу радницу или студенткињу.¹¹⁴ Четворочлану југословенску делегацију на конгресу у Паризу предводила је Мира Панић, која је

¹⁰⁷ У резолуцији је наведена потреба формирања централизованог партијског апарата од ЦК КПЈ до месних одбора који ће радити са женама. Наглашено је да жене треба учлањивати у организације, које пропагирају класну борбу, истовремено постребно је заштитити жене од утицаја клерикалних, националистичких и хуманитарних организација.

¹⁰⁸ Синдикални предводници су били блиски идејама КПЈ, а често и чланови Партије, због чега су хапшени и притварани током шестојануарске диктатуре (Ј. Кесман, *nav. delo*, 142).

¹⁰⁹ Ј. Кесман, *nav. delo*, 141.

¹¹⁰ Исто.

¹¹¹ Исто.

¹¹² В. Петрановић, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988, 213.

¹¹³ Ј. Кесман, *nav. delo*, 392.

¹¹⁴ Ј. Кесман, *nav. delo*, 387.

присутне делегаткиње обавестила о лошем друштвеном и економском положају жена-радница у Југославији. Придобијању жена, радница и студенткиња за програмске циљеве или чланство у КПЈ, допринела је одлука конгреса у Паризу да се свуда формирају месни комитети жена против рата и фашизма, који ће чинити део организације *Светског комитета жена против рата и фашизма*. Комитети су основани у Љубљани, Загребу и другим градовима у Југославији. Комитет жена против рата и фашизма у Загребу је блиско сарађивао да скојевкама и женским удружењима.¹¹⁵

Велика депресија (1929), породила је у Европи тоталитарне режиме фашизам и нацизам којима је Коминтерна желела да се супротстави, формирањем Народног фронта. На **VII конгресу Коминтерне** (јули-август, 1935) у Москви, Георги Димитров генерални секретар Коминтерне је у свом реферату о фашизму, споменуо улогу жена/женских покрета у Народном фронту: *“Настојећи да увучемо радне жене у револуционарни покрет, ми се не смемо бојати да у том циљу стварамо поједине женске организације тамо где је то потребно (...) Треба потражити најпростије, најгипкије форме у циљу стварања контаката и заједничке борбе револуционарних, социјалдемократских и прогресивних антиратних и антифашистичких организација жена”*.¹¹⁶

Светски конгрес жена против рата и фашизма и посебно VII конгрес Коминтерне, утицали су да КПЈ прошири политичку платформу (народни фронт).¹¹⁷ Спровођење политике народног фронта, првобитно је навела КПЈ да затражи сарадњу са грађанским странкама у Југославији, што грађанске странке нису прихватиле, јер су у КПЈ видели *“превратничку снагу”* која се противи начелима грађанских странака. Стога је КПЈ одлучила да уместо сарадње са грађанским странкама, да се са платформом народног фронта обрати директно народу (радницима, сељацима, интелегенцији, студентима, грађанима, синдикатима, и др).¹¹⁸

¹¹⁵ J. Kecman, *nav. delo*, 390-391.

¹¹⁶ Преузето из : Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, str. 77-78.

¹¹⁷ Одлуке VII конгреса Коминтерне имале су далекосежне последице на КПЈ, која је одустала од заговарања да је Краљевина Југославија “империјалистичка творевина” коју треба распарчати. Међутим, након VII конгреса (1935), КПЈ је уместо разбијања Југославије истицала право народа на самоопредељење, B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988, 214-215.

¹¹⁸ B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988, 225-226.

Након конгреса Коминтерне, у склопу приближавања женским покретима у Југославији, *Комисија за рад међу женама* при ЦК КПЈ, је предложила да треба створити широки фронт жена против рата и фашизма.¹¹⁹ Управо зато је КПЈ интензивно преговарала са женским и грађанским организацијама на стварању Народног фронта против фашизма. У преговорима са женским покретима/удружењима, КПЈ је наступала са ставом да фашизам тежи да ограничи политичку и економску слободу жена. Резултат пропагандног деловања КПЈ и СКОЈ-а било је учлањење у антифашистички фронт бројних женских удружења (Женски покрет у Србији, Хрватској, Словенији; Југословенски женски савез; **Удружење универзитетских образованих жена**; и др).¹²⁰

Женска удружења/покрети у Краљевини Југославији нису имала масовно чланство. Међутим, неминовност је била да су студенткиње и даме које су заступале политичке идеје и ставове, желеле да наметну своје идеје као водеће у удружењу. Продор политичких идеја учинио је да се формирају: комунистичка струја; клерикална; као и две струје које идеолошки обојена литература назива “фашистичка” (Збор¹²¹ и други) као и “либералнобуржоаска” струја.¹²²

У предратном периоду чланице женских покрета су прихватале сарадњу са омладинкама и студенткињама (илегалним комунистичкама и скојевкама) зато што су се две стране допуњавале. Омладинска секција Женског покрета у Београду и Загребу и Алијанса женског покрета су била упоришта комунистичка. Женска удружења су у комунистичкама/скојевкама видели активисткиње покрета за женска права, док су забрањени КПЈ и СКОЈ, активирањем у женским организацијама видели могућност легалног деловања у Југославији.¹²³

У периоду 1935-1939. сарадња КПЈ са женским организацијама се одвијала без већих проблема. Женски (феминистички) покрети широм Југославије су приврженост КПЈ исказивали у раду са домаћицама, радницама, интелигенцијом као и на

¹¹⁹ J. Кесман, *nav. delo*, 391.

¹²⁰ Lj. Ćirić Bogetić, „*Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941*,” *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, 79-80.

¹²¹ Односи између Збор-а и левичарских удружења су били непријатељски. Наиме, поводом акције *Омладинске секције Женског покрета Апел за право гласа за жена*, студенткиње чланице *Збор-а* Димитрија Љотића су иступиле са акцијом против *Апела* паролом “*Мајке! Жене! Девојке!*” J. Кесман, *nav. delo*, 342-343.

¹²² Lj. Ćirić Bogetić, „*Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941*,” *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, 79.

¹²³ Lj. Ćirić Bogetić, *nav. delo*, 80.

међународним конференцијама. Сарадња женских удружења, студентских удружења са КПЈ била је остварена на факултетима београдског универзитета кроз оснивање женских актива, којима су управљале комунисткиње/скојевке.¹²⁴

У предвечерје рата (1939-1941) дошло је до диференцирања у појединим женским удружењима на *комунисткиње* које су наставиле да спроводе политику КПЈ и на *ткз грађански део* који се противио спровођењу политичких активности у име удружења.¹²⁵ Неслагање оснивачица који су припадале грађанском делу (*феминисткиње*) и омладинске секције (*комунисткиње*) за резултат је имало оставке и напуштање удружења незадовољних чланица, као и вербалне сукобе. Диференцијација је посебно захватила *Алијансу женских покрета* у Београду и *Женски покрет секције у Београду и Загребу*.¹²⁶ Наведеним поступањем у женским удружењима било је нарушено јединство женских удружења, која су до тада била јединствена у спровођењу политике КПЈ. Комунисткиње које су остале у удружењима наставиле су да организују скупове и упућују Апеле женама и да се боре за женску равноправност у југословенском друштву.¹²⁷

Пета земаљска конференција КПЈ у Загребу (1940), одржана је у тренуцима када је Европа страховала од нацизма. У припремном периоду за конференцију у Загребу, одржане су конференције покрајинских комитета на којима је расправљано о положају жена у њиховим партијским организацијама.¹²⁸ До конференције у Загребу, жене су чиниле свега 6 % чланства КПЈ и њихово деловање унутар партијске организације, као и агитационо-пропагандни рад је означен као недовољно активан.¹²⁹

На конференцији у Загребу одржано је једанаест реферата о бројним питањима, укључујући и реферат о положају жена у Југославији. Постављањем женског питања на конференцији, сугерише да је КПЈ положај жена сагледавао као посебно питање у

¹²⁴ Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, 85-86.

¹²⁵ Исто, 86.

¹²⁶ Исто, 87; 90-91.

¹²⁷ Исто, 88.

¹²⁸ Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, 76.

¹²⁹ Исто, 79.

Југославији, као и о промишљању комуниста како да интегришу женске покрете у Народни фронт против фашизма.¹³⁰

Реферат о положају жена у Југославији, женским покретима као и ставовима КПЈ према грађанским и малограђанским струјама у женским покретима поднела је Вида Томшић. У реферату је назначен незавидан и неповољан положај жена у Југославији, а као узрок таквог стања означено је класно друштво, док је побољшање положаја жена КПЈ видела у укидању приватне својине и класног друштва.¹³¹

Рефератом је упућена критика постојећем стању у Партији, односно члановима Партије који потпуно занемарују женско питање или га сведе на положај радница. Предложено је ширење пропагандног деловања Партије међу женским организацијама као и путем часописа: *Женски свијет* у Загребу, *Жена и свет* у Београду и др.¹³² Посебно је наведено да захтеве женских удружења (женско питање), треба повезати са општим циљевима партијског деловања.¹³³ Износећи стање у женским организацијама у Југославији, Вида Томшић је саопштила да је КПЈ препустила грађанским струјама у удружењима да превладају комунистичке и преузму управљање женским организацијама. Деловање грађанске фракције (феминистичке)¹³⁴ у женским удружењима Тошић је окарактерисала као “*покушај ликвидације водеће улоге Партије у борби за једнакост жена*”.¹³⁵

На загребачкој конференцији саопштени су захтеви жена, којима је потребно допунити Програм КПЈ: заштита материнства; укидање свих разлика међу брачном и ванбрачном децом; увођење грађанског брака и могућност развода; право жена на рад; право жена да за једнак рад као мушкарци буду једнако плаћени; заштита на раду;

¹³⁰ Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, str 77.

¹³¹ Исто, 77.

¹³² Исто, 94.

¹³³ Исто, 92-93.

¹³⁴ КПЈ је била противник феминистичких покрета сматрајући да су “*буржуаско-демократски усмерени*” (Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, str 94). Наиме, марксисти разликују *социјалистички феминизам* и *буржујски феминизам*. *Социјалистички феминизам* се залаже за женска права и еманципацију, која се може остварити само променом друштвених односа. С друге стране, социјалистичком феминизму је супростављен буржујски феминизам који по марксистичком тумачењу чине покрети и удружења која се залажу за равноправност и права жена у постојећем (капиталистичком) друштву. (Н. Бобичић, *Југословенски социјалистички феминизам у односу на савремене теорије настале на пресеку питања класе и рода*, докторска дисертација, Факултет политичких наука у Београду, 2020, стр. 27)

¹³⁵ Lj. Ćirić Bogetić, „Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, 92.

приступ женама у сва звања која одговарају њиховој стручности и способности; женско право гласа и др.¹³⁶ Након конференције у Загребу (1940), комунисткиње су управљале женским покретом у Југославији, и спречавали су активност “*феминистичких и других малограђанских елемената.*” У истом периоду женски кадрови у Партији су све више били на извршним функцијама, Спасенија Бабовић и Вида Томшић су постале чланови ЦК КПЈ, док је већи део женских функционерки на положај ступио услед хапшења комуниста.¹³⁷ Поред хапшења и тортуре над комунистима, државни апарат Југославије је током 1940/41. године, хапсио и истакнуте комунисткиње (чланице и активисткиње женских удружења), забранио је рад Женског покрета и издавање листа *Жена данас*.¹³⁸

¹³⁶ Исто, 78.

¹³⁷ Исто, 95-96.

¹³⁸ Исто, 96.

Удружење универзитетски образованих жена

У новооснованој држави Краљевини Срба Хрвата и Словенаца предратна женска удружења и организације су убрзо обновила свој рад и наставила да делују. Поред већ постојећих, отпочела су своје деловање и нова женска удружења, а међу њима је и *Удружење универзитетски образованих жена*.

Настанак *Удружења универзитетски образованих жена* (у даљем тексту: УУОЖ) у Краљевини Срба Хрвата и Словенаца је иницирала већ постојећа *Међународна федерација универзитетски образованих жена*, која је 1927. године бројала у свом саставу 33 земаља чланица.¹³⁹ *Међународну федерацију универзитетски образованих жена*¹⁴⁰ са седиштем у Лондону су основале Енглескиња Каролина Сперцен и Американка Вирџинија Гилдерслив након завршетка Првог светског рата, августа 1919. године.¹⁴¹ Циљ ове међународне организације је био да окупи све образоване жене целог света, да их подстакне на неговање узајамних веза и духовну сарадњу, како би се убудуће отклонили евентуални неспоразуми и одржавала атмосфера мира и поверења и развијали пријатељски односи.¹⁴²

Како би остварили свој задатак и окупили у своје редове што већи број земаља чланица у Београд 1927. године је дошла Елен Гледић, доцент универзитета у Ослу и председница *Међународне федерације универзитетски образованих жена*. Уз помоћ *Народног женског савеза Срба Хрвата и Словенаца* она је сазвала скуп који је окупио факултетски образоване жене Краљевине Срба Хрвата и Словенаца и упознао их са организацијом *Међународне федерације* и њеним пољем деловања. Позиву су се одазвале истакнуте јавне раднице и феминисткиње које су већ биле активне чланице и оснивачи *Народног женског савеза Срба, Хрвата и Словенаца, Друштва за просвећивање жена и заштиту њених права, Подмлатка црвеног крста*.¹⁴³ Након скупа

¹³⁹ П. Л. Албала, *Десет година рада удружења универзитетски образованих жена у Југославији: 1928-1938*, Београд 1939, стр. 3.

¹⁴⁰ Званичан назив организације: *International Federation of University Women*

¹⁴¹ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 3.

¹⁴² Ј. Радосавчев, *Удружење универзитетски образованих жена у Југославији-Секција Београд, Архивски преглед бр 1-2*, Београд 1969, стр. 198.

¹⁴³ Међу првим оснивачицама *Друштва за просвећивање жена и заштиту њених права* нашле су се Зорка Каснар Карацић, Катарина Богдановић и Паулина Лебл Албала, које су 1927. биле и оснивачице УУОЖ. Зорка Каснар је била једна од главних предавача социјалног течаја које је организовало Друштво за просвећивање жена, а заједно са Паулином Албалом и Катарином Богдановић је учествовала и у уређивању часописа *Женски покрет*. Хасан Ребац, супруг Анице Савић Ребац, такође чланице УУОЖ је био међу сарадницима часописа *Женски покрет*, G. Krivokapić-Jović, „*Društvo za prosvetivanje žene i zaštitu njenih prava*“ -radikali i žensko pravo glasa posle Prvog svetskog rata,“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20.*

Паулина Лебл Албала, професор, Јелица Петровић, лекар, Аница Савић Ребац, професор и Босиљка Михајловић, секретар Министарства просвете су извршиле потребне припреме и позвале остале истакнуте београдске интелектуалке на оснивачку скупштину 11. децембра 1927. године на којој је организовано *Удружења универзитетски образованих жена* у Краљевини СХС. Том приликом су донета правила удружења и извршен избор чланица управе. За председницу УУОЖ је изабрана Паулина Лебл Албала¹⁴⁴, а за прве управне чланице Анђа Бунушевић¹⁴⁵, дипломирани правник, Аница Савић-Ребац, професор, Даница Влајић Замбони, дипломирани правник, Десанка Мурић, дипломирани правник, Катарина Богдановић,¹⁴⁶ професор, Марија Стенсфилд Поповић, лектор Универзитета, Милена Атанацковић, секретар Министарства за социјалну политику, Стана Стојановић Поповић, зубни лекар.¹⁴⁷

Седиште *Удружења универзитетски образованих жена* је било у Београду, док се у осталим местима планирало оснивање секција, које би бројале око 30 чланица и пододбора, који би имали око 10 чланица. Циљ удружења је био да организује и окупи

veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, str. 302-303.

¹⁴⁴ **Паулина Лебл Албала** је дипломирала српску и француску књижевност на Филолошком факултету у Београду. Предавала је у Другој женској реалној гимназији и бавила се превођењем и писањем. Била је веома активна чланица у више удружења која су се бавила просвећивањем југословенске жене и унапређењу њених права. Од 1920. године је била чланица *Друштва за просвећивање жена и заштиту њених права* и уредница листа *Женски покрет*, чланица Професорског друштва и оснивачица и председница *Удружења универзитетски образованих жена*. Од 1935. године и главна уредница листа, који је издавао *Југословенски женски савез, Гласник*; И. Пантелић; Ј. Милинковић, Љ. Шкодрић, *Двадесет жена које су обележиле XX век у Србији*. Београд 2013, стр. 15.

¹⁴⁵ **Анђа Бунушевић** је завршила Правни факултет у Београду, а од 1926. године је радила у редакцији *Политике*, где се истакла као уредник *Женске стране*. Као студент писала је и за *Женски покрет*. Била је члан Југословенског женског савеза и чланица Управног одбора УУОЖ. Њен супруг је био Никола Котура, предатни секретар СКОЈ-а, који је страдао у логору у Москви 1937. године. Анђа је током Другог светског рата била активан члан СКОЈ-а, а од 1950. године је била новинар листа *Жена данас*, S. Voganović, *Ljudi Politike: leksikon saradnika (1904-1941)*, Beograd 2019, 60-61.

¹⁴⁶ **Катарина Богдановић** је била филозофиња, педагошкиња, књижевна критичарка, историчарка књижевности и прва жена, заједно са Паулином Албалом, која је написала средњошколски уџбеник. Биле су јој веома блиске левичарске идеје, још као студент прве године Филозофског факултета учествовала је у поворкама и протестима социјалиста и комуниста. А након дипломирања, док је похађала четворомесечни курс у Греноблу и постдипломске студије на Сорбони учланила се у студентску организацију Анархокомунистичку федерацију (Удружење комуниста и анархиста). По повратку у земљу радила је у Вишој женској школи у Београду. Учествовала је у оснивању *Друштва за просвећивање жена и заштиту њених права*, а у периоду 1920-1921. уређивала је *Женски покрет*, који је објављивао „*прогресивне левичарске текстове*“, а од 1932. године била је председница секције Крагујевац Удружења универзитетски образованих жена. Била је једна од прве две директорке женских школа на територији Србије, као директорка Женске гимназије у Крагујевцу. Док је вршила директорску функцију, ученике гимназије су учествовале у организацији првомајских прослава у Шумарицама. Пензионисана је 1940. године са образложењем „*да је левичарски настројена и да јој се не може поверити васпитање омладине*“ **Након рата је постала прва председница АФЖ-а у Крагујевцу**. „*Катарина Богдановић пут авангардне интелектуалке*“, Лела Вујошевић, 2018, <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2018/zenska-knjizevnost-i-kultura/katarina-bogdanovic-put-avangardne-intelektualke> (2.9.2020)

¹⁴⁷ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 4.

универзитетски образоване жене у Краљевини СХС и омогући им да заједнички иступају, да развијају пријатељске везе са интелектуалкама у иностранству и да побуди њихово интересовање за научни рад, помажући им морално и материјално у њиховом усавршавању.¹⁴⁸ Према организационој структури Удружење универзитетски образованих жена је било обавезно да буде члан Иинтернационалне федерације универзитетски образованих жена. На саветовању у Мадриду (1928) УУОЖ је примљено за члана Интернационалне федерације, а званично је обележено приступање у федерацију наредне године (1929) на конгресу у Женеви.¹⁴⁹

Чланови УУОЖ су могли бити редовни, ванредни, помажући чланови и добротвори. Само жене које су завршиле универзитетске студије или студије које су у рангу универзитета, попут академије уметности су могле бити редовни чланови. Оне су могле да учествују и дискутују на седницама Управног одбора, имале су могућност да предлажу решавање неког актуелног питања, али и да добију детаљан извештај о предузетим акцијама. Могле су да учествују на конкурсима које расписује Удружење и Интернационална федерација, као и да буду изабране за извршиоце или легате удружења. Дужност им је била да пропагирају циљеве удружења, да се одазивају позивима управе и да извршавају поверене им задатке и дужности, као и да редовно уплаћују своју годишњу чланарину (годишњи улог) која је износила 25 динара.¹⁵⁰

Ванредне чланице су могле бити студенткиње након завршене прве године студија и оне су такође плаћале годишњу чланарину која је износила 10 динара. Помажући чланови су били пријатељи организације, чија је годишња чланарина износила 100 динара, док су добротвори били чланови који би једном приложили 500 динара. У каснијем периоду донети су прописи који су успоставили почасно чланство у удружењу. Почасне чланове је бирао конгрес или пленарна седница на предлог Главне управе. Лепосава Бошковић и Круна Аћимовић¹⁵¹ су изабране за почасне чланице, поводом прославе четрдесетогодишњице од завршетка њихових студија, коју је *Југословенски женски савез организовао уз помоћ УУОЖ*.¹⁵²

¹⁴⁸ Архив Југославије (АЈ), фонд 158, Удружење универзитетски образованих жена, фасцикла 1, 1928-Материјали о раду југословенског удружења

¹⁴⁹ Исто.

¹⁵⁰ Исто.

¹⁵¹ Круна Аћимовић и Лепосава Бошковић су биле прве жене које су завршиле Велику школу у Београду; Р. Марковић, *Beograd i Evropa: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, 55.

¹⁵² Историјски архив града Београда (ИАБ), фонд 1024, Удружења универзитетски образованих жена-секција Београд, фасцикла 2, 1930-1933, документ Београдског ректората, 17.март 1931.

Удружење је сазивало редовне и ванредне скупштине. Редовна скупштина се одржавала сваке године и то најкасније до краја новембра. Управа је два месеца пре заказаног датума обавештавала чланице преко дневних листова о датуму и дневном реду скупштине. На њој су присуствовали делегати из свих места где је удружење имало своје секције и пододборе. Док је ванредну скупштину имао право да сазове надзорни одбор, ако управа то не учини до предвиђеног рока. На скупштинама се између осталог тајним гласањем бирао управни и надзорни одбор удружења, чији је мандат трајао три године и имали су задатак да контролишу и руководе рад удружења.¹⁵³ Редовне скупштине које су одржаване сваке године су током рада удружења, увек имале идентичан дневни ред, на њима се подносио извештај о годишњем раду, извештај благајне, извештај надзорног органа и евентуално извештај са конгреса, уколико је одржан те године.

Сва правила и програм рада удружења су након потврде Управе, послата Министарству унутрашњих послова на одобрење. Након тога се приступило прикупљању чланица. Најпре су чланице Управе послале дописе државним установама где су биле запослене универзитетски образоване жене, највише писама је послато директорима школа. Управа је дописом тражила да јој се достави број универзитетски образованих жена запослених у тој установи, где су се запослене школовале, такође да им се достави и списак библиографије њихових штампаних радова и податак да ли су биле активне у социјалним и културним организацијама. Такође и путем гласила *Женски покрет* су фебруара 1928. године упутиле апел, са циљем да прикупе што већи број података о активности југословенских жена и о њиховом учествовању у јавном животу.¹⁵⁴

На основу одговора који су стизали током 1928. године УУОЖ је у свом извештају закључило да је почетком 1929. године око 1300 универзитетски образованих жена било у служби. Исте те године, *Удружење универзитетски образованих жена* је бројало 130 чланица. Мали број чланица, који није верно осликавао број универзитетски образованих жена у Краљевини Југославији је био честа тема на скупштинама удружења. Овакво стање је правдано недовољним познавањем рада *Међународне федерације универзитетски образованих жена*, великом упосленошћу жена у њиховим професијама, као и да су оне већ ангажоване у стручним организацијама. Ово потврђује и писмо Десанке Дедовић од 14. априла 1929. године, суплемента Женске реалне

¹⁵³ Исто.

¹⁵⁴ „Апел удружења универзитетски образованих жена,“ *Женски покрет*, фебруар 1928, бр 4, стр. 4.

гимназије у којем извештава да нема довољно заинтересованих чланица и указује као разлог „велику преоптерећеност жена на послу и у кући“¹⁵⁵ Још један пример је и оставка Анице Савић Ребац¹⁵⁶ (1930), једне од чланица првог Управног одбора удружења. Она као разлог овог чина, наводи велики број обавеза и не постизање да иде редовно на седнице, али напомиње „да ће и даље са симпатијом пратити рад удружења.“¹⁵⁷

Финансије удружења су такође претстављале проблем УУОЖ, који је ограничавао и његову свеукупну активност. Приходи благајне удружења су се углавном ограничавали на чланске улоге, приходе са предавања, које су организовале чланице на Народном универзитету и прилоге добротвора. Иако је у правилима удружења наведено ко може постати добротвор, током свог постојања УУОЖ није имало ни једног добротвора.¹⁵⁸ Председница удружења је веома често опомињала и подсећала чланице да посећују седнице и плаћају годишње чланарине. О лошој финансијској ситуацији УУОЖ сведочи и писмо Поштанске штедионице, која препоручује председници да угаси чековни рачун, *јер на њему немају никакав промет и немају као власници никакве користи од тог рачуна.*¹⁵⁹

Упркос малом броју чланица, у односу на стваран број факултетски образованих жена у Краљевини Југославији, оформљене су секције у Скопљу (1929), Сарајеву (1933), Новом Саду (1929)¹⁶⁰, Загребу (1930) и Љубљани (1931), као и одбори у Ужицу (1932), Крагујевцу (1934) и Шапцу (1930). Са оснивањем секција удружења у већем броју

¹⁵⁵ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 1, 1928-1929, писмо Десанке Дедовић од 14. априла 1929.

¹⁵⁶ **Аница Савић Ребац** је завршила класичну филологију на универзитету у Бечу и радила као професор језика у Трећој реалној гимназији у Београду до 1930. године, када је њен супруг Хасан Ребац смењен са положаја начелника Министарства вера у Београду и постављен за управника муслиманских вакуфских имања. Као убеђене присталице југословенске идеје Хасан и Аница су послати у Вардарску бановину и са задатком да шире идеју југословенства. Након одбрањене докторске дисертације из филозофије (1932) Аница Ребац није успела да добије место доцента за класичну филологију на скопском универзитету и наставила да ради као професор језика у скопској Женској гимназији. У преписци са својим професором са факултета у Бечу Радермахером, интересује се за настанак и судбину комунистичких идеја у античко доба. Lj. Vuletić, *Život Anice Savić-Rebac*, Beograd 2002, str. 62-89.

¹⁵⁷ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933; писана оставка Анице Савић Ребац, 7.2.1930.

¹⁵⁸ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941; 1944; 1946, Стенографске белешке Другог редовног конгреса и прославе десетогодишњице рада Удружења универзитетски образованих жена, 12.2.1939.

¹⁵⁹ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941; 1944; 1946, писмо поштанске штедионице Краљевине Југославије, 26.10.1939.

¹⁶⁰ Од 1932. године **председница секције Нови Сад Удружења универзитетски образованих жена** била је **Нада Мићић Паквор**, лекар. Завршила је студије медицине у Загребу и радила у школској поликлиници најпре у Загребу потом у Новом Саду. **Након рата била је чланица покрајинског одбора АФЖ Војводине** задужена за рад на едукацији жена на плану здравствене заштите деце. „*Знамените жене Новог сада-др Нада Мићић Паквор*“, Г. Стојаковић, 2019, <https://novisad.travel/cp/znamenite-zene-novog-sada-dr-nada-micic-pakvor/> (2.9.2020.)

градова, који су претстављали тадашње културне центре, осетила се потреба и за реорганизацијом структуре *Удружења универзитетски образованих жена*. На трећој годишњој скупштини 29. марта 1931. године усвојен је нови статут УУОЖ. Секције су сада биле потпуно равноправне, а Главна управа се издвојила као посебан орган, одвојен од свих секција.

Главну управу су чиниле председница, председнице свих секција удружења, три члана комисије за међународне везе, благајник и секретар.¹⁶¹ Седиште Главне управе је било у Београду, али је његов рад био потпуно одвојен од *секције Београд*, међутим председница Главне управе је уједно могла бити и председница *секције Београд*¹⁶² Главна управа је имала три делокруга рада, да заступа интересе својих чланица и да интервенише код надлежних служби кад год се укаже прилика, да одржава активно везе са свим секцијама и да их подстиче на рад, као и да ради на оснивању нових секција и да одржава везе са иностранством у циљу испуњавања обавеза према *Интернационалној федерацији универзитетски образованих жена*.¹⁶³

Свака секција *Удружења универзитетски образованих жена* је имала свој управни и надзорни одбор, који се бирао на редовној скупштини секције. Задатак секција УУОЖ је био да упознају суграђанке са радом удружења и да их приволе на учлањење, да оснивају пододборе у мањим околним местима и да одржавају сталну везу са њима и са Главном управом. Реорганизација УУОЖ се одразила и на скупштину удружења, која постаје конгрес и одржава се на сваке три године.¹⁶⁴ Том приликом је донета одлука и да УУОЖ почне да издаје једном месечно билтен за своје чланице, како би се што боље информисале о раду удружења и он је износио 1 динар.¹⁶⁵

¹⁶¹ Ј. Радосавчев, *Удружење универзитетски образованих жена у Југославији-Секција Београд*, *Архивски преглед бр 1-2*, Београд 1969, стр. 199.

¹⁶² М. Obradović, "Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji 1927-1941. godine" *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, str. 256.

¹⁶³ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933, Правила и програм рада Удружења универзитетски образованих жена, Београд 1931.

¹⁶⁴ Ј. Радосавчев, *Удружење универзитетски образованих жена у Југославији-Секција Београд*, *Архивски преглед бр 1-2*, Београд 1969, стр. 199.

¹⁶⁵ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933, Правила и програм рада Удружења универзитетски образованих жена, Београд 1931.

Међународна активност чланица УУОЖ

Концепт међународне сарадње и разумевања је био међу водећим идејама *Удружења универзитетски образованих жена*, које је значајно подстицало међународну активност својих чланица. Децембра 1929. године председница удружења УУОЖ Паулина Лебл Албала се обратила министру иностраних послова са молбом да приликом састава југословенске делегације за Хашку конференцију, која ће се бавити питањем држављанства удатих жена, као члана делегације именује и једну жену правника. Такође је предложила као делегаткињу чланицу удружења Анку Гођевац, докторанда права и чланицу *Удружења за Међународно право*, која је притом говорила и три страна језика, француски, енглески и немачки.¹⁶⁶ Министар иностраних послова је прихватио молбу председнице Албале, што се закључује и из писма од 19. марта 1930. године којим му се она захваљује на наименовању Анке Гођевац, као експерта при југословенској делегацији у Хагу.¹⁶⁷

На конференцији међународног права у Хагу, Анка Гођевац је упознала присутне, како је питање држављанства удате жене решено у Краљевини Југославији. Она је изнела да је „*Краљевина Југославија млада и патријархална држава, али да има веома модерно законодавство.*“ У Краљевини Југославији странкиња удајом за држављанина Краљевине, аутоматски је добијала његово држављанство, сем у случају када није желела да се одрекне свог држављанстава, које је имала пре склапања брака. Такође ако се југословенска држављанка уда за странца, она је губила своје држављанство, али то није важило ако самом удајом није аутоматски стицала мужевљево држављанство или је желела да задржи своје.¹⁶⁸ Међу присутнима је ово било оцењено као врло модерно и либерално решење које Краљевина Југославија примењује по питању држављанства удатих жена. Као резултат конференције у Хагу, послата је препорука државама да испитају да ли у њиховој земљи постоји могућност да у својим законодавствима усвоје принцип једнакости полова у питању држављанства, као и да ли је могуће да спроведу одлуку да се држављанство жене не може изменити, без њеног пристанка.¹⁶⁹ Хашка академија је након конференције Анки Гођевац доделила стипендију за усавршавање у

¹⁶⁶ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 1, 1928-1929, писмо Паулине Лебл Албале упућено министру иностраних послова, 2. децембар 1929.

¹⁶⁷ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933, писмо УУОЖ упућено министру иностраних послова, 19. март 1930.

¹⁶⁸ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933, извештај Анке Гођевац са конференције у Хагу, март 1930.

¹⁶⁹ Исто.

међународном праву, а убрзо након тога је позвана од стране *Комитета уједињених интернационалних женских удружења* да учествује у раду *Друштва народа*.¹⁷⁰

Међународну активност је обављала још једна чланица УУОЖ, Милена Атанацковић, секретар Министарства за социјалну политику која је као посматрач учествовала у раду скупштине *Лиге народа* 1930. године. Такође је више пута учествовала као југословенски представник на заседањима *Међународне организације рада у Женеви*, делујући као експерт за питања којима се регулише рад жена и заштита деце.¹⁷¹

Чланице југословенског УУОЖ су се одазвале и волонтерском пројекту „*Лексикон академских термина*“, који је покренула *Међународна федерација УУОЖ*. Циљ пројекта је био да се оснажи комуникација између интелектуалки различитих земаља и прикаже универзитетски систем сваке земље чланице федерације. Замишљено је да свака земља чланица достави податке о академским установама, управним телима, наставном особљу, студентима и студентском животу своје земље, који би били унети у лексикон.¹⁷² Међународна федерација је оценила југословенску листу, „*као једну од најпотпунијих и најцеловитијих*“¹⁷³

Комисије при УУОЖ (балканска, педагошка, комисија за рад на селу)

Од свог оснивања *Удружење универзитетски образованих жена* је радило и на посебном зближавања са интелектуалкама из околних балканских држава. При Главној управи УУОЖ је основало *Балканску комисију*, чије чланице су биле чланице Главне управе и секције Београд, а за председницу ове комисије је изабрало Веру Кићевац. Почетак ближе сарадње међу балканским народима је отпочео 1931. године на иницијативу *Међународне федерације универзитетски образованих жена*, која је

¹⁷⁰ М. Obradović, „*Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji 1927-1941. godine*“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, str. 258.

¹⁷¹ Исто.

¹⁷² А. Ђорић, „*Лексикон академских термина, Удружење универзитетски образованих жена*“, доступно на: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-6673/2012/0350-66731278163D.pdf> (20.6.2020.)

¹⁷³ АЈ, фонд 158, фасцикла 1, Материјали упућени међународној федерацији и другим федерацијама, година 1936, 15.6.1936.

заговарала одржавање блиских односа међу земљама суседима, посредством удружења универзитетски образованих жена. Југословенско удружење универзитетски образованих жена је позвало чланице удружења из балканских земаља да посете Београд 1931. године, поводом одржавања конференције за разоружање, коју је приредила *Интернационална алијанса за женско право гласа* у сарадњи са *Југословенским женским савезом* и *Женским покретом*. Позиву су се одазвале представнице грчког, бугарског и турског удружења, а изостале су само чланице румунског удружења универзитетски образованих жена. Чланице удружења универзитетски образованих жена из четири балканске земље су ову прилику искористиле како би одржале и посебну конференцију о њиховом будућем раду, који је подразумевао изграђивање приснијих односа на Балкану.¹⁷⁴

Како би што више развијало присне односе са балканским народима, југословенско УУОЖ је активно учествовало у раду *Балканске конференције*, а његове чланице Милена Атанацковић, Милена Славенски и Милица Крстић су одабране и за чланице средишне управе ове конференције.¹⁷⁵

Сусрети балканских народа и њихова сарадња су имали за циљ и боље упознавање са културом, језиком, науком, историјом суседних народа. Престоницу Бугарске је посетила чланица југословенског УУОЖ Зорка Каснар Карацић 1932. године, која је одржала два јавна предавања о југословенској култури. Уједно се овом приликом упознала и са радом бугарског УУОЖ, о чему је по повратку известила чланице истоименог југословенског удружења.¹⁷⁶ Наредне године бугарске интелектуалке су узвратиле посету. У Београд је допутовало шест бугарских јавних радница, које су на станици дочекале, председница *Балканске комисије при УУОЖ* Вера Кићевац, у пратњи Милене Атанацковић и Зорке Каснар Карацић. Гошће су обишле југословенске установе чије су оснивачице искључиво жене и говориле су о бугарској поезији и народној музици, као и о женским удружењима у Бугарској и њиховој делатности. Такође је у част гошћи организовано и свечано бугарско вече на Коларчевом универзитету где су гошће срдачно поздрављене, а остатак вечери је посвећен истицању духовних веза које повезују Бугарску и Краљевину Југославију.¹⁷⁷ Зближавање југословенског и бугарског удружења

¹⁷⁴ П. Л. Албала, *Десет година рада удружења универзитетски образованих жена у Југославији: 1928-1938*, Београд 1939, стр. 28.

¹⁷⁵ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр 29.

¹⁷⁶ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр 28.

¹⁷⁷ „Јуче су допутовале у Београд бугарске интелектуалке,“ *Време*, 22. децембар 1933, стр. 5.

универзитетски образованих жена је допринело и да Вера Кићевац, чланица југословенског УУОЖ постане управни члан *југословенско-бугарске лиге* 1933. године.¹⁷⁸

Универзитетски образоване жене у Краљевини Југославији су организовале и грчко вече 10. марта 1933. године на Коларчевом универзитету. Предавање о васпитном систему који се примењује у Грчкој је одржала гошћа из Атине, а у наставку вечери су остали учесници читали поезију грчких песника и певали грчке народне песме.¹⁷⁹

Београд су марта 1934. године посетиле три интелектуалке, чланице румунског удружења универзитетски образованих жена. У њихову част је југословенско УУОЖ приредило румунско вече и тако прославило 8. март те године. На вечери су запажену тачку извеле ученице ритмичке школе Маге Магазиновић, које су одиграле традиционалну румунску народну игру.¹⁸⁰

У поновну посету престоници Бугарске су априла 1935. године отишле Анка Гођевац, Паулина Лебл Албала и Вера Кићевац, као и две представнице секције Загреб. Анка Гођевац је у Академији наука у Софији одржала предавање „*О југословенској жени пред старим и новим законом*“, које је било веома посећено. Наредне године је још једна чланица југословенског УУОЖ Милена Атанацковић одржала на истом месту предавање посвећено југословенским законима за социјалну помоћ мајци и детету.¹⁸¹ Такође заједничким залагањем југословенског и бугарског УУОЖ у Београду је одржана изложба бугарских ликовних уметница. Изложба је постављена у децембру 1937. године у павиљону „Цвијета Зузорић“ на Калемегдану. Иста изложба је потом одржана јануара 1938. године у Загребу, посредством *секције Загреб* југословенског УУОЖ. *Секција Загреб* је у част гошћи, представнице бугарског УУОЖ, које су том приликом посетиле Загреб, организовала Бугарско вече.¹⁸² Чланице *секције Загреб* и њене *Јуниор секције* су потом априла 1938. године отишле на организовану екскурзију у Бугарску, а угостиле су их чланице бугарског удружења.¹⁸³

Секција Београд УУОЖ је основала такође и педагошку комисију при УУОЖ, чијим радом је руководила дугогодишња чланица Јулија Бошковић. Педагошка комисија

¹⁷⁸ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр 29.

¹⁷⁹ Исто.

¹⁸⁰ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 3, 1934, извештај са годишње скупштине секције Београд, 2. март 1934.

¹⁸¹ П. Л. Албала, *нав. дело*, 30-31.

¹⁸² П. Л. Албала, *нав. дело*, 58.

¹⁸³ П. Л. Албала, *нав. дело*, 30-31, 58.

је била у сталном додиру са *Међународним бироом за васпитавање у Женеви* и помогла састављање његових извештаја о омладинским и дечијим часописима. Комисија је такође упознала своје чланице са новинама у педагогији и пратила рад школа и универзитета како у Краљевини, тако и у иностранству.¹⁸⁴

Удружење универзитетски образованих жена средином 1937. године је проширило свој делокруг рада и на „*ширење просвете међу широким народним масама, посебно међу женама на селу*“. Секција Београд УУОЖ је основала посебну комисију са циљем да ради на просвећивању села, и за председницу изабрало Лепосаву Жугић.¹⁸⁵ Секција удружења се потом обратила министарству просвете са молбом да им се одобри да одржавају предавања на селу из области хигијене, медицине, домаће економије, васпитавања деце. У молби су посебно нагласиле да би све предавачице биле чланице удружења и деловале би на простору Дунавске и Моравске бановине.¹⁸⁶ Министарство просвете је на молбу секције Београд одговорило тек 1939. године када је чланицама секције одобрило да држе предавања сеоским женама и проследило детаљно упутство о препорученом начину рада. Препоручили су да предавачице обрате посебну пажњу на писменост жена, финансирајући аналфабетске течајеве по селима и штампајући брошуре, које би писале о моралу, хигијени, вођењу домаћинства, васпитавању деце и народној књижевности.¹⁸⁷

Културна и публицистичка делатност

Културна делатност коју је спроводило удружење УУОЖ се обављало на више начина. Један од њих су предавања која су чланице удружења држале на Народном универзитету. Предавања су обрађивала питања у вези са животом, образовањем и каријером жена, положајем жена у земљама Европе и истакнутим личностима. Велику пажњу и интересовање су привлачиле тематске вечери, посвећене земљама Балкана, организоване посредством *комисије за балканску сарадњу при УУОЖ*. Предавања су била заступљена и на Конгресима које је организовало *Удружење универзитетски*

¹⁸⁴ П. Л. Албала, *нав. дело*, 41.

¹⁸⁵ Исто.

¹⁸⁶ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 5, 1937-1938, писмо УУОЖ упућено начелнику општег одељења министарства просвете, 17. мај 1937.

¹⁸⁷ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941, 1944, 1946, писмо Министарства просвете, 13. март 1939.

образованих жена на сваке три године. Последњи конгрес који је одржало УУОЖ је конгрес поводом прославе јубиларних десет година од оснивања удружења, који је био планиран 1938. године, али је због тешких прилика у Европи одложен за почетак 1939. године. Јубиларном конгресу су присуствовали и представници министарства просвете, универзитета, професорских удружења, као и представнице *Југословенског женског савеза* и осталих женских организација. Конгрес је отворила председница Зорка Каснар Карацић, која је на самом почетку поздравила краљевску породицу Карађорђевић. *Удружење универзитетски образованих жена* се иначе више пута током свог постојања обраћало краљици Марији Карађорђевић, поздрављајући је и тражећи материјалну помоћ и подршку. На основу увида у извештаје благајне, који су писани сваке године током рада удружења није забележена ни једна врста материјалне помоћи од стране краљевске породице, док су у архиви секције Београд сачувани одговори управника двора, који у име краљице Марије Карађорђевић, само узвраћа топле поздраве на писма које је упутило УУОЖ.¹⁸⁸

Након упућених поздрава, дугогодишње чланице УУОЖ су одржале бројна предавања за присутне. Милена Атанацковић, виши саветник министарства социјалне политике је говорила о здравственим проблемима у Краљевини Југославији, док је Олга Зербик, филозофкиња из Загреба упознала присутне са економским проблемима. Предавање посвећено породичним проблемима су одржале Фини Гросман, адвокат из Љубљане и Радунка Чубриловић, професор из Београда.¹⁸⁹ У наставку конгреса се доста говорило о опстанку интелектуалаца, посебно жена интелектуалки и о проблемима са којима су се сусретали. Катарина Маринковић, председница *секције Нови Сад* УУОЖ је као разлог за све мањи број интелектуалаца у Краљевини Југославији навела лоше економско стање и изражену поделу на богате и сиромашне, који незаинтересованост за више образовање правдају тиме или да су превише богати да би се бавили научним радом или да немају материјалних услова да се баве науком, па прелазе у занатлије.¹⁹⁰

Удружење универзитетски образованих жена, посебно секција Београд је осим предавања, организовала и изложбе књига. Приликом конгреса *Интернационалног женског савеза* који је одржан у Дубровнику, у периоду 28. септембар-10. октобар 1936.

¹⁸⁸ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933, писмо упућено краљици Марији, 9. фебруар 1930; писмо управника двора упућено УУОЖ, 11. фебруар 1930.

¹⁸⁹ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941; 1944; 1946, Стенографске белешке Другог редовног конгреса и прославе десетогодишњице рада Удружења универзитетски образованих жена, 12.2.1939.

¹⁹⁰ Исто.

године, удружење је приредило изложбу књига, чије су ауторке биле југословенске књижевнице.¹⁹¹ *Секција Загреб* је подржала акцију *секције Београд* и прикупила грађу за загребачки део *Библиографије књига женских писаца у Југославији*.¹⁹² Дневни листови су известили да је изложба била веома посећена и да је међу посетиоцима била и Краљица Марија, „која је видно била одушевљена акцијом удружења.“¹⁹³ Поновну изложбу књига југословенских књижевница удружење је организовало фебруара 1937. године у уметничком павиљону „*Цвијета Зузорић*“. Изложба је поново била посећена од стране чланице краљевске породице, овога пута кнегиње Олге.¹⁹⁴ Исте те године је организована и изложба уметничких радова жена из земаља Мале Антанте, коју је приредио *Југословенски женски савез*. Чланице *секције Београд* су овим поводом организовале и изложбу иконографије старих српских везива из 14. и 15. века., која је била изложена у уметничком павиљону у специјалној витрини.¹⁹⁵ Колико су универзитетски образоване жене цениле женски ручни рад, говори и акција *секције Загреб*, која је приредила изложбу чипки у павиљону загребачког збора, која је била изузено посећена.¹⁹⁶

Удружењење универзитетски образованих жена је желећи да подстакне своје чланице на научни рад расписивало конкурсе за најбољи научни рад из различитих области. Први конкурс је расписан убрзо након оснивања удружења на тему „*Наше знамените жене 19. века*“ и награда је износила 3000 динара. Међутим ни новчана награда није побудила заинтересованост чланица и пријављен је само један рад, који након више вођених разговара чланова комисије није награђен.¹⁹⁷ Ово није омело удружење да настави да расписује конкурсе, тако да је 1935. године за најбољи научни рад објављен у области медицине награђена др Смиља Костић Јоксић.¹⁹⁸

Расписивање стипендија су практиковала и остала удружења, чланови *Међународне федерације универзитетски образованих жена*, у чему су предњачили америчко, британско и канадско удружење, које је сваке године расписивало више конкурса. Чланице југословенског УУОЖ су конкурисале у великом броју за стране

¹⁹¹ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, извештај Главне управе за период 9. новембар 1935-6.12.1936.

¹⁹² П. Л. Албала, *нав. дело*, 58.

¹⁹³ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, извештај Главне управе за период 9. новембар 1935-6.12.1936.

¹⁹⁴ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 5, 1937-1938, писмо упућено маршалу двора за принцезу Олгу, 24. март 1937.

¹⁹⁵ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 40.

¹⁹⁶ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 58.

¹⁹⁷ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 1, 1928-1929, Годишњи извештај о раду, 1.8.1929.

¹⁹⁸ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 44.

стипендије, али нису имале успеха. Осим познавања страног језика, тражио се и одређен број објављених научних радова, које југословенске факултетски образоване жене нису имале у довољном броју.¹⁹⁹

Културну делатност је Удружење спроводило и уз помоћ гостовања на Радио Београду, преко кога је упознавало јавност са циљевима и радом удружења. Чланице секције Београд УУОЖ су често гостовале на радиу током 1934. године. Наредне године управа радио станице им је дозволила да пререде вече УУОЖ, које би трајало више од сат времена. За ту прилику секција је одабрала чланице Веру Кићевац која је говорила о интелектуалној сарадњи балканских народа, Даницу Влајић Замбони која је упознала слушаоце са присутним антифеминистичким реакцијама у земљи, Катарину Марковић чије је предавање било посвећено моралном васпитању и Виду Чубриловић и Јулују Бошковић које су говориле о интелектуалкама и њиховој делатности.²⁰⁰ Од 1938. године и секција Загреб је гостовала на загребачкој радио станици, а чланице секције су држале предавања једном недељно.²⁰¹

Чланице удружења су се уједно бавиле и публицистичком делатношћу, коју је посебно подстицала секција Београд УУОЖ. Она је са циљем да проучи и истакне делатност југословенских жена издала следеће публикације: Паулина Лебл Албала „Развој универзитетског образовања наших жена“, Љубица Марковић „Почеци феминизма у Србији и Војводини“, „Монахиња Јефимија“, „Библиографија женских писаца штампаних у Војводини, Србији, Јужној Србији и Црној Гори до свршетка 1935. године“, Зора Симић Миловановић „Сликарке у српској историји уметности“ „Књижевност југословенских жена“, Десет дописних карата са ликовима заслужних српских жена у прошлости,²⁰² Паулина Лебл Албала „Десет година рада Удружења универзитетски образованих жена“²⁰³

¹⁹⁹ М. Obradović, „*Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji 1927-1941. godine*“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, str. 260.

²⁰⁰ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, писмо упућено управи радио-станице, 5. април 1935.

²⁰¹ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 59.

²⁰² На дописним картама су били ликови Мине Карацић-књижевница, Милице Стојадиновић Српкиње-песникиња, сестре Нинковић-социјалисткиње, Драге Љочић-прве жене лекара у Србији, Катарине Ивановић-сликарка, Катарина Миловук-управитељица Више женске школе, Милке Гргурове-драмске уметнице, Савке Суботић-социјалне раднице, Данице Христић-прве председнице Југословенског женског савеза, Надежде Петровић-сликарка, ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, писмо упућено Милану Гролу, 5. април 1935.

²⁰³ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 5, 1937-1938, материјал секције Београд припремљен за Конгрес

Београдска секција је имала најдалекосежнија достигнућа на овом пољу, она је између осталог основала и библиотеку која се састојала од књига, чије су писци или преводиоци југословенске жене. Стварање библиотеке је требало да олакша оснивање центра за истраживање књижевног и научног рада југословенских жена, који је секција планирала.²⁰⁴

Најзначајније достигнуће на овом пољу је издавање *Библиографије књига женских писаца у Југославији* објављене 1936. године. Грађу за библиографију је прикупила Надежда Петровић, библиотекарка Универзитетске библиотеке, уз помоћ информација које су јој проследиле чланице секција Загреб и Љубљане. Библиографија је према месту издавања радова била подељена у три дела. Први део је обухватао радове објављене у Војводини, Србији, јужној Србији и Црној Гори, други је обухватао дела штампана у Словенији, а трећи део радове објављене у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини са заједничким индексом све три групе на крају. Сваки део је био даље подељен у три групе, у првој групи су бележена ауторска дела југословенских жена, други део је обухватао књиге и чланке, чије су преводе одрадиле југословенске жене и трећи је бележио наслове сабраних дела, часописа и новина, извештаја и каталога. Наслови свих библиографских јединица, као и увод у сваки одељак је био преведен на француски језик, да би ово дело могло да се промовише и ван граница југословенске државе. Превод је одрадила чланица удружења и дипломирани правник Даница Влајић Замбони. Пројекат *Удружења универзитетски образованих жена* је реализован уз финансијску подршку *Југословенског женског савеза*, а циљ овог издања је био „да проучи колики је удео југословенских жена у изградњи духовне културе нашег народа“ и да служи као сведочанство о способности југословенских жена.²⁰⁵

Везе са женским организацијама у Краљевини Југославији

На првој редовној седници Управног одбора УУОЖ, која је одржана 16. 12. 1927. године, чланица Управе Милена Атанацковић²⁰⁶ је предложила да *Удружење*

²⁰⁴ Исто; Ј.Кесман, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama: 1918-1941*, Београд 1978, стр. 277.

²⁰⁵ Ј. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 106-111.

²⁰⁶ Чланица *Друштва за просвећивање жена и заштиту њених права*, а од 1938. године и потпредседница Алијансе женских покрета, „*Društvo za prosvetivanje žene i zaštitu njenih prava*“ -radikali i žensko pravo glasa posle Prvog svetskog rata,“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Београд 1998, стр. 303-304.

универзитетски образованих жена постане и члан *Народног женског савеза Срба, Хрвата и Словенаца*. Предлог је једногласно прихваћен и њихова сарадња је трајала до краја постојања самог удружења.²⁰⁷ Овом сарадњом је отпочело остварење још једног постављеног циља УУОЖ, солидарност са феминистичким удружењима.²⁰⁸ Током свог деловања, универзитетски образоване жене су преко свог удружења сарађивале са осталим женским удружењима у земљи, посебно по питању потписивања петиција и пружања помоћи приликом израде статистичких извештаја, који су се односили на образовање и број запослених жена.²⁰⁹ Одређени број чланица УУОЖ је уједно био учлањен и деловао је и у оквиру *Женског покрета (Друштво за просвећивање жена и заштиту њених права)*, а у извештајима рада УУОЖ забележене су заједничке акција са *Југословенским женским савезом и Женском покретом*.

Чланице УУОЖ су подржале акције за постављање жена на директорске положаје, апел против затварања учитељских школа за женску децу, дејствовале су и у Министарству саобраћаја против одредбе, којом се забрањује напредовање жена са вишом спремом у овом ресору. Посебно су оштро реаговале на уредбу, која је укидала додатак на скупоћу великом делу државних чиновника и највише погађала жене, које су обављале ову делатност.²¹⁰ На годишњој скупштини београдске секције УУОЖ одржаној 24. априла 1934. године универзитетски образоване жене су донеле резолуцију којом су осудиле најављену редукцију државних чиновница. У резолуцији су се позвале на Устав Краљевине Југославије и члан 19, који је гарантовао свим држављанима Краљевине Југославије подједнака права и услове за доступност у сва звања државне службе. Такође су навеле да уколико постоји потреба за ревизијом чиновника, она никако не би смела да се врши на основу пола запослених, већ искључиво на основу класификација, апелујући да и комисија којој буде поверен задатак да изврши ревизију, мора у својим редовима да има и женске чланице. О овој акцији УУОЖ југословенску јавност је детаљно известио и дневни лист *Време*.²¹¹

Дискриминација приликом самог запослења универзитетски образованих жена, али и њихово ограничено напредовања у служби је била веома честа тема на годишњим

²⁰⁷ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 7, разно, Записник са прве редовне седнице Управног одбора УУОЖ, 16.12.1927.

²⁰⁸ АЈ, фонд 158, ф-1, 1928-Материјали о раду југословенског удружења

²⁰⁹ Исто.

²¹⁰ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, Извештај о досадашњем раду Удружења универзитетски образованих жена, фебруар 1935.

²¹¹ „УУОЖ против редукције женскиња из државне службе,“ *Време*, 25.2.1934. стр 4.

скупштинама УУОЖ. Чак је и први конгрес који је УУОЖ одржало у периоду 9-11. новембар 1935. године био посвећено „*универзитетским студијама и каријери наших жена*“. Резултат овог окупљања је Резолуција, која је истакла да образовање и способност коју су показале универзитетски образоване жене за стручан рад им аутоматски пружа класификације за сва места. Поново су жене захтевале да се приликом постављања на положаје води само рачуна о класификацијама и способностима кандидата, без обзира на пол и осуђивале спречавање њиховог напредовања. Навеле су да би жене биле подједнако успешне као директори школа и као судије, као и да могу да буду и добри директори хигијенских завода и управници болница попут њихових колега. Подвукле су да су и против немогућности напредовања жена у Министарству унутрашњих послова и Министарству саобраћаја. Резолуцијом су такође тражиле сва политичка и грађанска права, као и подједнако награђивање мушкараца и жена за обављање истог посла.²¹² Резолуција је са конгреса прослеђена министрима и државним функционерима. У извештају главне управе се наводи да је министру финансија, министру саобраћаја и председнику владе предата резолуција преко њихових шефова кабинета, а да је председница УУОЖ лично примљена код председника Сената, председника Скупштине и код министра Правде, министра Просвете и министра Унутрашњих послова. Они су оценили „*да је резолуција повољно утицала на стицање гледишта о проблему женског питања у нашој земљи,*“ али су такође навели и да положај чиновница у Краљевини Југославији, није гори него у околним земљама. Пријем председнице је прошао срдечно, иако није било непосредних и видљивих резултата, обећано јој је да ће се резолуција имати у виду. Министар Просвете је једини показао мало живље интересовање за положај факултетски образованих жена, али је то остало само на позитивним обећањима.²¹³

Удружење образованих жена је будно пратило положај запослених жена, што се закључује на основу послатих представки, молби и жалби министрима, на њихове указе којима се искључују поједине жене из службе или се спречава њихово даље напредовање. УУОЖ је реаговало на одлуку савета Филозофског факултета Београдског универзитета, по којој Ксенија Атанасијевић није поново изабрана у звање доцента и удаљена је са универзитетске катедре. Удружење је замолило ректора универзитета да

²¹² ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, Резолуција примљена на Првом конгресу у Загребу, 9-11. новембар 1935.

²¹³ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, Извештај Главне управе за период 9. новембар 1935-6.12.1936.

саопшти разлоге који су навели чланове савета да донесу такву одлуку, с обзиром да Ксенија Атанасијевић ужива „*изузетан научни углед у меродавним круговима*“.²¹⁴

Југословенски женски савез се веома често обраћао за помоћ УУОЖ, будући да је оно било и члан поменутог. Слата су обавештења и позиви о предстојећим седницама и позиви да се чланице удружења прикључе покренутим акцијама. Преко *Југословенског женског савеза* УУОЖ је било обавештено и о акцијама *Интернационалног женског савеза*.²¹⁵

Женски покрет је од 1937. године повео бројне акције у већим градовима широм Краљевине Југославије, са циљем да одржи што више састанака са запосленим женама, како би се размотриле могућности за враћање одузетих додатака на скупоћу удатим женама.²¹⁶ За одбрану права жена посебно су се залагале чланице омладинске секције *Женског покрета*, које су предњачиле у „*борбености, истрајности и одлучности*“²¹⁷. У билтену који је прослеђен УУОЖ поводом овог питања, позивају се жене и „*целокупна напредна омладина*“ на велики удружени збор. Путем билтена позивају жене запослене у предузећима, фабрикама, школама и жене са села да „*приђу ослободилачкој борби и покажу да су свесне свог ропског положаја, као и да су решене да се боре за остварење својих социјалних и политичких права.*“²¹⁸ У Хрватској је Женски покрет деловао најактивније што се тиче акција за побољшање женског положаја у друштву, а Омладинска секција Женског покрета у Загребу, која је све то иницирала, била једно од најјачих упоришта Комунистичке партије. Након сукоба који је избио између управе и чланица Омладинске секције због доношења новог правилника, *Женски покрет* у Загребу је распустио своју Омладинску секцију (1937). Чланице Омладинске секције су потом прешле у *Друштво за просвјету жене* и тамо наставиле да делују под утицајем партије.²¹⁹

Пред Други светски рат у Београду је формиран женски антикомунистички покрет за женско право гласа, за слободу и против фашизма који је покренут од стране

²¹⁴ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, Писмо упућено ректору универзитета, 28. октобар 1935.

²¹⁵ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, Обавештење Југословенског женског савеза о предстојећем конгресу Интернационалног женског савеза у Дубровнику, фебруар 1936.

²¹⁶ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, билтен Женског покрета који позива на збор удружених жена
²¹⁷ Лј. Ћирић Вогетић, „*Одлуке Пете земалјске конференције КПЈ о раду међу женама и њихова реализација у периоду 1940-1941,*“ *Пета земалјска конференција Комунистичке партије Југославије: зbornik radova*, Загреб 1972, стр. 81.

²¹⁸ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 4, 1935-1936, билтен Женског покрета који позива на збор удружених жена

²¹⁹ Лј. Ћирић Вогетић, *nav. delo*, стр. 83.

Комунистичке партије. Покрет је имао подршку свих женских организација, јер се борио за захтеве, које је већина организација већ имала у свом програму. Такође активност чланица омладинских секција *Женског покрета*, које су деловале под утицајем Партије, је омогућила окупљање што већег броја жена (радница, интелектуалки, домаћица, жена са села) и њихово приступање покрету.²²⁰ На иницијативу Комунистичке партије лист *Жена данас* (1939) је упутио проглас свим женским организацијама и позвао их у борбу за опште право гласа.²²¹ Старије чланице, пре свега чланице *Женског покрета* су биле против организовања зборова и сматрале су да је довољно да се њихови захтеви поднесу у виду претставке влади, која би изборним законом то требала да реши. Међутим *Омладинска секција Женског покрета* у Београду, коју је заступала председница Митра Митровић, није одустајала од организовања зборова и енергичнијег наступа жена, а подржана од осталих женских организација, је успела на крају да *Женски покрет* и старије чланице прихвате ову акцију.²²²

Током 1939. године организовани су велики зборови за женско право гласа у Београду, Љубљани, Загребу и већим градовима у унутрашњости, а прикупљани су и потписи за петицију да се у изборни закон унесе право жена да гласају. *Удружење универзитетски образованих жена* се одазвало апелу, које је проследило уредништво листа *Жена данас* и на збору за право гласа жена који је организован 23. новембра 1939. године је узела учешће и чланица удружења Ана Божић.²²³ Такође УУОЖ је споразумно са *Алијансом женских покрета* приступило прикупљању потписа за покренуту петицију за женско право гласа.²²⁴ Акција је трајала до почетка 1940. године, када је дошло до неслагања чланица *Женског покрета* са чланицама њихове *Омладинске секције*. Чланице *Женског покрета* су сматрале да је неопходно да се одржи политичка неутралност, која је негована од оснивања, а да организовање зборова за женско право гласа, које се проширило и на демонстрирање против владе Цветковић-Мачек, томе не иде у прилог. *Омладинска секција* је замерила неактивност старијим чланица, као и то да ограничавају и условљавају њихов рад. Дошло је до подношења колективне оставке чланица *Женског*

²²⁰ Lj. Ćirić Bogetić, *nav. delo*, str. 84-86.

²²¹ Lj. Ćirić Bogetić, *nav. delo*, str. 86.

²²² Lj. Ćirić Bogetić, *nav. delo*, str. 87.

²²³ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941,1944,1946, писмо уредништву часописа *Жена данас*, 18. новембар 1939.

²²⁴ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941,1944,1946, писмо Југословенског женског савеза од 23. новембра 1939.

покрета и до иступања чланица *Омладинске секције Београд* из редова *Женског покрета*.²²⁵

УУОЖ је подржало и акцију *Југословенског женског савеза* (1939) којом се позивају жене да се припреме за дужности које их очекују у случају рата и евентуалног напада на Краљевину Југославију. Упућен је јавно позив свим женама да помогну организовање одбране земље, тако што ће се пријавити за неке од понуђених радова које могу обављати. *Женски покрет* и УУОЖ су упутили женским друштвима бланко пријаве, путем којих су се њихове чланице могле пријавити за одређену службу у случају рата.²²⁶ На иницијативу *Југословенског женског савеза* организовани су течајеви у Црвеном крсту за добровољне болничарке, које би неговале рањенике и пружале помоћ цивилном становништву.²²⁷ Организована је и конференција за чланице женских друштава које су ушле у Одбор за заштиту од ваздушних напада градова Београда, Земуна и Панчева.²²⁸

Рад са студенткињама

Од самог оснивања *Удружење универзитетски образованих жена* се интересовало за рад са студенткињама. Током 1928. године чланица Ангелина Видаковић је упознала остале чланице УУОЖ са тешким условима у којима се образују, ученице средњих школа и универзитета. Истакла је да је потребно да се студенткиње и ученице „заштите и да се осуди неморал који их окружује“²²⁹ Председница УУОЖ Паулина Лебл Албала је потом упутила писмо *Удружењу студенткиња* и од тада почиње њихова блиска сарадња.²³⁰ *Удружење универзитетски образованих жена* је на позив *Удружења студенткиња београдског универзитета* ушло у одбор госпођа патронеса, чији задатак је био да помогну да се прикупе материјална средства за изградњу

²²⁵ Lj. Ćirić Bogetić, *nav. delo*, str. 87-91.

²²⁶ Lj. Ćirić Bogetić, *nav. delo*, str. 82.

²²⁷ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941,1944,1946, писмо Југословенског женског савеза од 6.маја 1939.

²²⁸ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941,1944,1946, позив на конференцију Југословенског женског савеза, 6.јун 1939.

²²⁹ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 7. разно, записник са прве редовне чланске секције Удружења универзитетски образованих жена, 30.12.1927.

²³⁰ Исто.

дома студенткиња на плацу, које су добиле у улици Краљице Марије. Председница Албала је послала апел за помоћ студенткињама на бројне адресе.²³¹ Акцији су се одазвала остала женска удружења и дом студенткиња у Београду је отворен 1936. године.²³² УУОЖ је студенткињама Београдског универзитета помогло и у прикупљању књига за њихову библиотеку, уметничких слика за њихов дом, а такође се преко УУОЖ обављала размена студенткиња које су ишле на специјализације, након завршетка студија.²³³ Удружења су се међусобно позивала на састанке и седнице. Заједнички су организовали приредбу у Београду, а УУОЖ је често објављивало конкурсе за најбољи рад који напишу студенткиње.²³⁴ *Секција Београд* је 1939. године оформила и комисију за рад са студенткињама, посредством које би заинтересовала студенткиње за рад УУОЖ и како би се после завршетка студија оне прикључиле и преузеле послове старијих чланица.²³⁵

По директиви Коминистичке партије, у периоду 1937-1940. студенткиње Београдског универзитета су спроводиле активности међу женама, упознавајући их са манама политичког и друштвеног животу у Краљевини Југославији. Дом удружења студенткиња је постао „*политички центар око кога су се окупљале напредне студенткиње*,” које су подржале све акције инициране од стране комуниста. Управник дома је била Мила Димић, која је погинула у Народноослободилачкој борби.²³⁶ Студенткиње у својим захтевима за мир и против рата су се придружиле осталим симпатизерима и члановима комуниста. Држале су предавања из хигијене сеоским женама, а посредством предавања и директним контактима су задобијале поверење код сеоских жена и вршиле политички утицај.²³⁷ У овом периоду *Удружење студенткиња* које је било под утицајем партије је било повезано са свим удружењима на Београдском универзитету, са студенткињама из Дома високошколски у Љубљани и са *Јуниор секцијом УУОЖ у Загребу*.²³⁸

²³¹ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 2, 1930-1933, Апел за помоћ Удружењу студенткиња, новембар 1931.

²³² Ј. Кесман, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978, str. 349.

²³³ Исто.

²³⁴ Ј. Кесман, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978, str. 350.

²³⁵ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941, 1944, 1946, извештај секције Београд поднет пленарној седници Удружења, 3.12.1939.

²³⁶ Ј. Кесман, *nav. delo*, str. 350.

²³⁷ Ј. Кесман, *nav. delo*, str. 352.

²³⁸ Ј. Кесман, *nav. delo*, str. 350.

Секција Загреб

Удружење универзитетски образованих жена је новембра 1930. године, постало богатије за још једну секцију-*секцију Загреб*. Она је основана на иницијативу београдске секције УУОЖ, а уз велику помоћ огранка *Женског покрета*, који је деловао у Загребу.²³⁹ Прва председница је била Олга Остерман, истакнута јавна радница.²⁴⁰ У удружење је 1938. године било учлањено 120 од 400 факултетски образованих жена, које су тада становале у Загребу. Чланице *секције Загреб* су слаб одзив правдале идентично као и остале секције удружења, недостатком времена, кућним пословима које жене обављају и недовољним познавањем рада самог удружења.²⁴¹ Секција се од оснивања укључивала у све акције Главне управе и *секције Београд*, протествовала је против смањења броја жена запослених у државној служби, неједнаких плата за мушкарце и жене, као и одузимању додатка на скупоћу удатим женама.²⁴² Интервенисала је приликом постављања жена на упражњена директорска места и у томе успела два пута када је издејствовала постављање њених чланица, Мире Кочонде за директора Прве женске реалне гимназије у Загребу (1932) и Олге Остерман за директора Треће реалне женске гимназије, такође у Загребу (1935).²⁴³ Подржала је рад балканске комисије *секције Београд*, на одржавању пријатељских односа са земљама Балкана, организовање изложби књига и промовисање књижевног рада југословенских жена.²⁴⁴ Редовно је посећивала конгресе УУОЖ и прикупљала статистичке податке о стању и положају универзитетски образованих жена у Савској бановини, који су били потребни за извештаје прослеђиване *Међународној федерацији универзитетски образованих жена*.²⁴⁵

Секција Загреб је помагала и награђивала научни рад студенткиња и организовала за њих курсеве из страних језика и ритмичке гимнастике. Основала је 1935. године и своју *Јуниор секцију*, којој су приступиле студенткиње. На оснивачкој скупштини, чланице Управног одбора *Јуниор секције* је предложила „*скојевска фракција омладинске подружнице женског покрета у Загребу*“ Преко изабраних чланца²⁴⁶ Управног одбора,

²³⁹ П. Л. Албала, *нав. дело*, 56.

²⁴⁰ Исто.

²⁴¹ Исто.

²⁴² П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 57.

²⁴³ Исто.

²⁴⁴ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр. 58.

²⁴⁵ Исто.

²⁴⁶ У управни одбор *Јуниор секције Загреб* изабране су Аница Ракар Магацић, Јела Јанчић-Старц, Мира Јурић, Марица Кнежевић, Анка Матић, Ана Прокоп, Олга Жердук Ковачић-Креачић, које су руководиле радом секције све до гашења Удружења универзитетски образованих жена, Н. Pauchl-Mandić, „*Rad sa*

које су биле симпатизерке комуниста, деловала је Комунистичка партија.²⁴⁷ *Јуниор секција* је окупила велики број студенткиња, које је привукао њен рад, о чему сведочи извештај *секције Загреб* (1936) који истиче велику активност *Јуниор секције*, која је организовала предавања о актуелним темама, психологији, педагогији, историји уметности, посете изложбама и држала курсеве страних језика.²⁴⁸ Док се уједно под окриљем ових акција, одвијао и интензиван политички рад.²⁴⁹ Чланица *Јуниор секције* УУОЖ у Загребу, Ана Прокоп је изабрана за делегата хрватског одбора за Светски омладински конгрес у Женеви. (1936). Иницијативу за сазивање Женевског омладинског конгреса је дала *Међународна унија удружења за Лигу народа*, са циљем да зближи омладину целог света пред претстојећом ратном опасношћу. Комунистичка партија Југославије, на челу са Иво Лолом Рибаром²⁵⁰ за овај омладински конгрес је организовала велику акцију у Загребу и формирала хрватски одбор, у који су ушли претставници 16 омладинских организација.²⁵¹

У програм рада *Јуниор секција Загреб* је уврстила и „*лобољшање материјалног положаја студенткиња*.“ Чланице су за студенткиње обезбедиле бесплатно лечење, јефтине услуге стоматолога, попуст у дрогеријама, јефтину храну, а на иницијативу секције је отворен и Дом у Јосиповцу, који је могао да прими 60 студенткиња.²⁵²

Јуниор секција Загреб је имала око 100 чланица и своје одвојене просторије за седнице, а водила је и посебну архиву.²⁵³ Међутим јуниорке су одржавале сталну везу са

studenticama, Junior sekcija Udruženja univerzitetski obrazovanih žena“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 101.

²⁴⁷ М. Obradović, „*Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji 1927-1941. godine*“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, str. 261.

²⁴⁸ J. Kecman, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978, str. 280.

²⁴⁹ Н. Pauchl-Mandić, „*Rad sa studenticama, Junior sekcija Udruženja univerzitetski obrazovanih žena*“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 101.

²⁵⁰ Иво Лола Рибар је био члан СКОЈ-а од 1935. године, када је изабран за члана Акционог одбора стручних студентских удружења, а од 1936. и члан КПЈ. Учествовао је као делегат југословенске омладине на светским омладинским мировним скуповима, а Омладинска комисија при ЦК КПЈ му је поверена 1937. Најактивније је деловао на VI земаљској конференцији савеза комунистичке омладине Југославије (1940), на којој је изабран за политичког секретара ЦК СКОЈ-а, J. Petričević, „*Ivo Lolo Ribar u Zagrebu*“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 46-47.

²⁵¹ D. Čaldarević, „*Mirovna aktivnost zagrebačke omladine*“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 168-169.

²⁵² Н. Pauchl-Mandić, „*Rad sa studenticama, Junior sekcija Udruženja univerzitetski obrazovanih žena*“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 101.

²⁵³ П. Ј. Албала, *нав. дело*, стр. 57.

секцијом Загреб, која је подржавала њихов рад и материјално их потпомагала, о чему говори и извештај који подноси *секција Загреб* Главној управи удружења, у којем наводи да је „сарадња са јуниоркама уска и повезана и да се ту не може говорити о сарадњи, већ о заједничком раду“²⁵⁴ Од 1938. године јуниорке су држале по угледу на старију секцију једном недељно предавање на загребачкој радио станици.²⁵⁵

Нарочито запажен рад се одвијао у годинама пред избијање Другог светског рата (1938-1940) када је *прва генерација јуниорки прешла у сениорке и почела да врши велики утицај на секцију Загреб*. Инсистирале су да се секција прикључи акцији за опште право гласа и подржи апел за мир. Такође су иницирале једномесечну размену чланица Јуниор секције Загреб и чланица француског УУОЖ, а пут у Француску су јуниорке искористиле и за преношење илегалне штампе.²⁵⁶

Комунистичка партија Југославија је имала утицај на УУОЖ, преко чланица Јуниор секције Загреб, које су биле симпатизерке и чланице СКОЈ-а и Партије, а илегалним радом су деловале и за време окупације у Народноослободилачком покрету.²⁵⁷

На годишњој скупштини УУОЖ (1939) представнице секције из Загреба су затражиле реорганизацију *Удружења универзитетски образованих жена*.²⁵⁸ Делегат секције др Чувај је предложила да поједине секције удружења, постану самостална друштва, која ће формирати савез са истим циљем и програмом. Предлог *секције Загреб* је одбијен и она је временом престала да шаље одговоре Главној управи УУОЖ, а 1940. године је обустављена свака преписка са Београдом.²⁵⁹

²⁵⁴ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941; 1944; 1946, Стенографске белешке Другог редовног конгреса и прославе десетогодишњице рада Удружења универзитетски образованих жена, извештај секције Загреб

²⁵⁵ П. Л. Албала, *нав. дело*, стр.59.

²⁵⁶ Н. Pauchl-Mandić, „*Rad sa studenticama, Junior sekcija Udruženja univerzitetski obrazovanih žena*“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 102.

²⁵⁷ Неке од чланица Јуниор секције које су биле и чланице СКОЈ-а и КПЈ су: Зора Бакарић, Вида Берековић, Ивана Цар, Даша Црнковић-Очко, Цецилија Цица-Чокљат, Слава Дебаћ, Деша Девчић, Фумица Федел, Ружица Францетић, Паула Фејер-Павлек, Манја Fiegenwald, Љубица (Буба) Јанчић-Зеџ, Нада Љубишић, Nada Ljubišić, Невенка Љуштина, Боба Милидраг, Нада Новосел, Ивана Орхел, Милка Перић, Ружа Рубчић, Вилма Свечњак, Милка Лашић-Шеат, „*Rad sa studenticama, Junior sekcija Udruženja univerzitetski obrazovanih žena*“, *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984, str. 102., J. Kecman, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu I ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978, str. 280.

²⁵⁸ М. Obradović, „*Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji 1927-1941. godine*“ *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, str. 257.

²⁵⁹ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941; 1944; 1946, Извештај београдске секције на Пленарној седници, 29. децембар 1940.

Удружење универзитетски образованих жена је деловало до 6. априла 1941. године и почетка Другог светског рата у Краљевини Југославији, након чега је обуставило даљи рад. Забележено је да су некадашње чланице удружења 1942. године тражиле и добиле од југословенских и енглеских власти дозволу за рад у Лондону, међутим о активности универзитетски образованих југословенских жена након 1941. године није сачувана грађа.²⁶⁰

Формирање Антифашистичког женског фронта (АФЖ)

Након емигрирања краља Петра II, чланова краљевске владе као и безусловне капитулације Краљевине Југославије (17. априла 1941), Јосип Броз Тито, генерални секретар КПЈ, је у писму Коминтерни навео да је народ разочаран капитулацијом и одласком државних званичника као и да верује у помоћ СССР-а. Капитулацијом Југославије, створена је нова политичка клима у окупираној Југославији, коју је КПЈ искористила да поведе борбу против фашизма. Оружану борбу против фашизма КПЈ је настојала да поведе у савезу са свим демократским и родољубивим странама, без обзира на прошлост, желећи да створи *“политичко јединство маса.”*²⁶¹

Учествовање великог броја жена и девојака у партизанским одредима, најчешће у санитету, као и подршка Народном фронту у годинама пре рата, условило је поклањању посебне пажње Партије потребама жена (женском питању). Положај жена током рата као и у југословенском послератном друштву утемељен је свега неколико дана након заседања АВНОЈ-а у Бихаћу (26/27. новембар 1942), на Првој земаљској конференцији у Босанском Петровцу одржаној дана 6. децембра 1942. године, када је основан *Антифашистички фронт жена Југославије (АФЖЈ)*. Циљ оснивања АФЖЈ је била мобилизација жена и девојака у борби против фашизма под руководством КПЈ.²⁶²

²⁶⁰М.Обрадовић,“*Удружење универзитетски образованих жена у Југославији 1927-1941. године*“*Србија и модернизацијским процесима 19. и 20. века, 2. Положај жене као мерило модернизације*, (ур. Латинка Перовић), Институт за нову историју Србије, Београд 1998, стр. 261.

²⁶¹ В. Петрановић, *Историја Југославије: 1918-1988, књ. 2 Народноослободилачки рат и револуција: 1941-1945*, Београд 1988, 85-87.

²⁶² АЈ, фонд 141, Антифашистички фронт жена Југославије, фасцикла 10, Реферат са Прве земаљске конференције АФЖ-а у Босанском Петровцу

На оснивачкој конференцији окупљенима се обратио Јосип Броз Тито речима да су жене и девојке “положиле испит зрелости, оне су показале не само да су способне да раде код кућанства, него и да се боре са пушком у руци (...). Никада више нико неће моћи истргнути те скупо плаћене плодове из њихових руку.”²⁶³ Формирањем АФЖЈ (1942), КПЈ је остварила циљ о стварању антифашистичког фронта, који је зацртан на VII конгресу Коминтерне (1935). С друге стране, КПЈ је преко АФЖЈ током периода (1942-1953), успела да мобилизује жене за своје политичке циљеве.

За период након Другог светског рата, сачуван је у архиву града Београда само документ из 1946, у којем некадашње чланице секције Београд пријављују своју имовину Министарству унутрашњих послова ФНРЈ.²⁶⁴

²⁶³ “Govor druga Tita na prvoj zemaljskoj konferenciji Antifašističkog fronta žena u Bosanskom Petrovcu 6. decembra 1942. godine“, Govori i članci, knjiga I, Zagreb 1959, str. 112.

²⁶⁴ ИАБ, фонд 1024, фасцикла 6, 1939-1941; 1944; 1946, допис Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, 1946.

Закључак

Након великих разарања током Првог светског рата, уследио је период мира који је наговестио крупне политичке и друштвене промене у новој југословенској држави. Дефинисање државног поретка и политичког курса било је обележено либерализацијом која се ширила на све друштвене аспекте. Доношењем Видовданског устава (1921), којим је конституисана нова држава, грађани су имали „*право удруживања, збора и договора*“ и „*право удруживати се у циљевима, који по закону нису кажњиви*.“²⁶⁵ Дату могућност су становници Краљевине максимално користили, о чему сведочи велики број грађанских организација, које су деловале у међуратном периоду. Поједине организације су обновили своје предратно деловање, а такође је основан и значајан број нових грађанских удружења, која су имала различите карактере: професионалне, верске, хуманитарне, женске, феминистичке.

Женско питање, које се у периоду до Првог светског рата задржало на хуманитарном и просветном карактеру, поново добија на значају. Жене се удружују у бројна женска грађанска удружења, ради тражења нових права и да би указале на мањкавост њиховог друштвеног положаја.

Однос комуниста према женским организацијама (женском питању) у Краљевини Југославији био је директно условљен инструкцијама и одлукама Коминтерне, чији је КПЈ била члан. Историјат односа комуниста према женским организацијама у Југославији, може се пратити од оснивачког конгреса *Социјалистичке радничке партије (комуниста)* у Београду. На оснивачком конгресу је у оквирима страначке организације формиран женски покрет *Жене социјалисти (комунисти)*. Орган (лист) *Жена социјалиста* назван симболично је понео име *Једнакост*. *Жене социјалисти* су у свом деловању вршиле агитационо-просветну улогу међу женама.

Након инструкција Коминтерне (1923) да жене морају заузети положаје у партији и синдикатима, КПЈ је основала *Комисију за рад са женама* при ЦК КПЈ. Међутим комисија није успела да наметне питање положаја жена у југословенском друштву као значајно за Партију. Наиме, све до IV конгреса КПЈ (1928), у средишту партијских

²⁶⁵ Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 28. јун 1921 (Видовдански устав), доступно на: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/vidovdanski_ustav.html (5.9.2020)

активности КПЈ било је решавање националног и аграрног питања у Југославији. Положај жена у југословенском друштву, КПЈ је до 1928. године сводила искључиво на положај индустријских радница и износ њихових надница. Прву прекретницу у односу КПЈ према женском питању означио је Четврти конгрес КПЈ у Дрездену (1928), када је донета *Резолуција по женском питању*. Након Дрездена (1928), Партија почиње активније да ради са женским организацијама и упознаје их са програмом КПЈ.

Друга прекретница која је одредила однос КПЈ према женским организацијама био је VII конгрес Коминтерне у Москви (1935). Конгрес је као главни задатак комуниста дефинисао формирање широког Народног фронта против рата и фашизма. Борба комуниста против фашизма је подразумевала заједнички рад КПЈ са синдикатима, радницима, спортским и културним удружењима, као и женским покретима, све с циљем да формирају широки антифашистички фронт.

Поступајући по инструкцијама и одлукама Коминтерне КПЈ је отпочела активности, које су за циљ имале учлањивање женских грађанских организација у Народни фронт против фашизма. Активности КПЈ сводиле су се на учлањивање проверених скојевски (комунисткиња) у женска грађанска удружења, тј. у њихове омладинске секције. Овакво поступање КПЈ имало је два циља први да уведе женска удружења у антифашистички фронт, и други да женска удружења преведе са грађанског пута на *“пут класне борбе”*.

Значајна упоришта скојевски/ комунисткиња су биле Омладинска секција *Женског покрета у Београду и Загребу* и *Алијанса Женског покрета*. Женска удружења су прихватила сарадњу са омладинкама и студенткињама (илегалним комунисткињама и скојевкама), зато што су се две стране допуњавале. Женска удружења су у комунисткињама/скојевкама видела активисткиње покрета за женска права, док су забрањени КПЈ и СКОЈ, активирањем у женским организацијама видели могућност легалног деловања у Југославији.²⁶⁶

Сарадња женских удружења са комунисткињама је трајала до пред почетак Другог светског рата, када је дошло до неслагања. Конкретно, старије чланице (оснивачице удружења) су желеле да задрже политичку неутралност женских удружења, док су омладинке наступале са партијских положаја иницирајући бројне акције за побољшање женског положаја, и учестало демонстрирајући и против тренутне

²⁶⁶ Lj. Ćirić Bogetić, nav. delo, 80.

југословенске владе и политичког система. Вербални сукоби старих чланица и омладинки су резултирали искључивањем чланица и гашењем омладинских секција *Женског покрета* у Загребу (1937) и Београду (1939).

Удружење универзитетски образованих жена (УУОЖ) је основано 1927. године посредством *Међународне федерације универзитетски образованих жена*, чији је било члан од оснивања. УУОЖ је било женско професионално удружење, орјентисано на жене са универзитетском дипломом и на њихову професионалну еманципацију. Чланство УУОЖ је било малобројно, обухватало је 10% од укупног броја универзитетски образованих жена у Краљевини Југославији. С обзиром на мали број чланица, удружење је имало веома ограничен друштвени утицај.

Рад УУОЖ је био уређен правилником и програмом рада, које је потврдило Министарство унутрашњих послова. Рад и структура удружења је у првим годинама била монолитна. На челу удружења је био управним одбором са седиштем у Београду, који је пратио и усмеравао рад удружења. Након реорганизације удружење (1931), организација се парцијализује на секције УУОЖ, које су осниване у већим градовима (Крагујевац, Нови Сад, Скопље, Загреб, Љубљана). Од оснивања секције су имале одређену аутономију у раду, која се огледала у праву да самостално изаберу управу секције.

Анализирајући фонд Удружење универзитетски образованих жена-секција Београд, може се закључити да је рад удружења био базиран на писање и слање дописа, молби, жалби, претставки министарствима и директорима школа. У дописима, УУОЖ је тражило постављање жена на одређене позиције, финансијска средства од добротвора. Конкретни примери деловања УУОЖ: именовање Анке Гођевац, чланице удружења и докторанда права, за југословенског експерта на конференцији у Хагу, реаговање на одлуку ректората о удаљавању Ксеније Атанасијевић са универзитетске катедре.

Један од циљева УУОЖ, који је преузет од *Међународне федерације универзитетски образованих жена* је одржавање мира у свету, који је оствариван преко међународног упознавање земаља-чланица федерације, кроз путовања, размену студената, доделу стипендија, књижевну и научну сарадњу чланица. УУОЖ је посебно неговало блиске односе са универзитетски образованим женама балканских земаља, преко Балканске комисије која је основана при УУОЖ.

УУОЖ је одржавало богату културну и публицистичку делатност. Чланице су организовале научна и стручна предавања на разноврсне теме на Народном универзитету. Организовале су изложбе књига и ручних радова, чији су аутори биле југословенске жене, а често су гостовале и на радиу. Чланице удружења су издале и више публикација, које су говориле о женском образовању, развоју феминизма, успешним сликаркама и књижевницама.

УУОЖ је одржавало везе са женским грађанским организацијама у Краљевини Југославији, што може да се доведе у везу и са чињеницом да је већи број оснивачица (Паулина Лебл Албала, Зорка Каснар Караџић, Милена Атанацковић) УУОЖ, био учлањен у још неку женску организацију. Удружење је било члан *Југословенског женског савеза* и подржавало и укључивало се у акције *Друштва за просвећивање жена и заштиту њених права (Женски покрет)*.

Посебно је УУОЖ неговало рад са студенткињама, на које је гледало као на „*млађе сестре*“, пружало им скромну материјалну помоћ и помагало им приликом специјализација и конкурсања за стипендије. Формирало је посебну комисију за рад са студенткињама при удружењу, а секције у Загребу и Сарајеву су формирале *Јуниор секције*, у које су могле да приступе студенткиње, након завршене прве године студија.

Следећи закључке Коминтерне, КПЈ је наступала с циљем да привуче што већи број грађанских женских удружења у Народни фронт. Скојевке, комунисткиње и симпатизерке КПЈ су по налогу Партије, постајале чланице УУОЖ. Свој утицај у УУОЖ, комунисткиње су оствариле чланством у *Јуниор секцији УУОЖ* у Загребу. Убрзо по учлањењу у *Јуниор секцију*, чланице (студенткиње левичарке) су изабране у управни одбор *Јуниор секције*, тиме су симпатизерке и чланице СКОЈ-а руководиле радом секције. Интензиван политички (партијски) рад, јуниорке су вршиле организовањем предавања, посећивањем изложби, држањем курсева страних језика, радом на селу и допремањем илегалне (левичарске) штампе. Осим секције УУОЖ у Загребу, где се директно може уочити деловање КПЈ на *Јуниор секцију*, за остале секције УУОЖ нисмо пронашли директне везе.

Након пораза Краљевине Југославије у Шестоаприлском рату и потписивања капитулације (1941), КПЈ је повела оружану борбу против фашизма, којој се прикључио велики број жена и девојака. Положај жена током рата и у послератном друштву је дефинисан на Првој земаљској конференцији у Босанском Петровцу и формирањем

Антифашистичког фронта жена Југославије (1942). Управо Конгресом у Босанском Петровцу и формирањем АФЖ-а, КПЈ је остварила циљ који је зацртала, након Седмог конгреса Коминтерне(1935)-привлачење жена у комунистички покрет.

Удружење универзитетски образованих жена је престало са радом на почетку Другог светског рата, а у послератном социјалистичком друштву, није обновило свој рад. Међутим некадашње чланице УУОЖ, током и непосредно након рата су се нашле у редовима АФЖ-а, попут Анђе Бунушевић (чланице СКОЈ-а током Другог светског рата и новинара листа *Жена данас*), Катарине Богдановић (прве председнице АФЖ-а у Крагујевцу), Наде Мићић Паквор (чланице покрајинског одбора АФЖ-а за Војводину),...

Списак извора и литературе

1. Необјављени извори

Архив Југославије

- фонд 158, Удружење универзитетски образованих жена
- фонд 141, Антифашистички фронт жена Југославије

Историјски архив града Београда

- фонд 1024, Удружење универзитетски образованих жена-секција Београд

2. Објављени извори

- Албала Лебл Паулина, *Десет година рада удружења универзитетски образованих жена у Југославији: 1928-1938*, Београд 1939.
- Lenjin Ilić Vladimir, *O radnicama i seljankama*, Zagreb: Kultura, 1947.
- *Историјски архив комунистичке партије Југославије. Конгреси и земаљске конференције КПЈ 1919-1937*, том II, Београд, 1950.
- “*Govor druga Tita na prvoj zemaljskoj konferenciji Antifašističkog fronta žena u Bosanskom Petrovcu 6. decembra 1942. godine*“, Govori i članci, knjiga I, Zagreb 1959, str. 112.
- Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 28. јун 1921 (Видовдански устав), доступно на: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/vidovdanski_ustav.html (5.9.2020)

3. Штампa

- Женски покрет
- Време

4. Литература

- Божић Ана, *Положај жене у приватном праву : кроз историју до данас*, Београд 1939.

- Vožinović Neda, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996.
- Bogunović Slobodan, *Ljudi Politike: leksikon saradnika (1904-1941)*, Beograd 2019.
- Бобичић Нађа, *Југословенски социјалистички феминизам у односу на савремене теорије настале на пресеку питања класе и рода*, (докторска дисертација, Факултет политичких наука у Београду, 2020)
- Vasic Miroљjub, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd: ISI, 1977.
- Вулетић Љиљана, *Живот и мисао Ксеније Атанасијевић*, Београд 2005.
- Vuletić Ljiljana, *Život Anice Savić-Rebac*, Beograd 2002.
- Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996.
- Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. II, Стубови културе, Београд 1997.
- Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. III, Стубови културе, Београд 1997.
- Ђуровић Смиљана, *Са Теслом у нови век, изабрани чланци из економске историје Србије и Југославије 1918-1941*, Београд 1997.
- Илић Драгослав, *Прве жене социјалисти у Србији*, Београд 1956.
- Кесман Јованка, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu I ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978.
- Marković Predrag, *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaj na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992.
- Пантелић Ивана; Милинковић Ј., Шкодрић Љубинка, *Двадесет жена које су обележиле XX век у Србији*. Београд 2013.
- Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. 1 Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Beograd 1988.
- Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije: 1918-1988, knj. 2 Narodnooslobodilački rat i revolucija: 1941-1945*, Beograd 1988.
- Petrović Jelena, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018.
- Чалић Мари Жанин, *Историја Југославије 20. века*, Београд 2013.
- *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije, (ur. Latinka Perović)*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998.
- *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945: zbornik povjesnih pregleda i sjećanja*, Zagreb 1984.

5. Чланци

- Вогетић Ћирић Лjubинка „*Odluke Pete zemaljske konferencije KPJ o radu medju ženama i njihova realizacija u periodu 1940-1941,*“ *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije: zbornik radova*, Zagreb 1972, str. 75-97.
- Вожиновић Neda, „*Nekoliko osnovnih podataka o Ženskom pokretu u Jugoslaviji između dva svetska rata,*“ *dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/zenski-pokret/istorija-zenskog-pokreta/219-nekoliko-osnovnih-podataka-o-zenskom-pokretu-u-jugoslaviji-između-dva-rata>* (19.8.2020)
- Вујошевић Лела, „*Катарина Богдановић пут авангардне интелектуалке*“,2018, *доступно на: <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2018/zenska-knjizevnost-i-kultura/katarina-bogdanovic-put-avangardne-intelektualke>* (2.9.2020)
- Ђорић Ана, „*Лексикон академских термина, Удружење универзитетски образованих жена,*“ *досуупно на: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-6673/2012/0350-66731278163D.pdf>* (20.6.2020.)
- Јоргић Kristina, „*Pitanje zenske emancipacije između marksizma-lenjinizma i praksa KPJ*“, *Genero*, vol. 22, 2018, str. 2-20.
- Пантелић Ивана „*Неки аспекти положаја жена у Краљевини Југославији,*“ 2011, *доступно на: <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/neki-aspekti-polozaja-zena-u-kraljevini-jugoslaviji#gsc.tab=0>* (20.8.2020)
- Радосавчев Јелица, *Удружење универзитетски образованих жена у Југославији-Секција Београд, Архивски преглед бр 1-2*, Београд 1969, стр. 198-200.
- Sklevicki Lidija, „*Karakteristike organiziranog djelovanja žena u Jugoslaviji u razdoblju do Drugog svjetskog rata,*“ *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, god. 30, br. 308 (oktobar 1984), str. 415-417.
- Столић Ана, „*Феминизам*“, *Срби 1903-1914. Историја идеја*, Београд 2015, стр. 299-319.
- Стојаковић Гордана „*Знамените жене Новог сада-др Нада Мићић Паквор,*“ 2019, *доступно на: <https://novisad.travel/cp/znamenite-zene-novog-sada-dr-nada-micic-pakvor/>* (2.9.2020)

